

PERE BOSCH GIMPERA. L'EXILI BRITÀNIC (1939-1940)

FRANCISCO GRACIA ALONSO
Universitat de Barcelona¹

RESUM

Després de fer honor a les seves responsabilitats com a rector de la Universitat de Barcelona (1933-1939) i conseller de Justícia de la Generalitat (1937-1939), Pere Bosch Gimpera marxà a l'exili el febrer de 1939. S'inicià així una llarga travessia personal, política, ideològica i científica que el duria al Regne Unit, Colòmbia i Mèxic fins a la seva mort l'any 1974. Mai retornaria a Catalunya. Aquest treball analitza la seva estada a la Gran Bretanya des de la primavera de 1939 fins a l'estiu de 1940; els intents fracassats per consolidar una posició professional i econòmica sòlida a la Universitat d'Oxford; el treball amb Carles Pi i Sunyer com a representants de la Generalitat a Londres; els informes a les autoritats britàniques sobre diversos aspectes de la Guerra Civil a Catalunya i les reflexions personals sobre el significat de la guerra per a Catalunya i els catalans, així com les propostes de reorganització de l'Estat espanyol des d'una perspectiva federal que respectés la singularitat política, social i econòmica de Catalunya.

PARAULES CLAU

Bosch Gimpera, Regne Unit, 1939-1940, Generalitat republicana, política catalanista, exili.

Pere Bosch Gimpera. British exile (1939-1940)

ABSTRACT

After honouring his responsibilities as president of the University of Barcelona (1933-1939) and Minister for Justice in the Catalan government (1937-1939), Pere Bosch Gimpera went into exile in February 1939. This was the start

1. Departament de Prehistòria, Història antiga i Arqueologia. Facultat de Geografia i Història. Aquest treball s'ha realitzat dins els projectes HAR2011-28142 i SGR 2009-243

FRANCISCO GRACIA ALONSO

of a long personal, political, ideological and scientific journey that took him to the UK, Colombia and Mexico until his death in 1974. He never returned to Catalonia. This paper analyses the time he spent in Britain from the spring of 1939 until the summer of 1940, and his unsuccessful attempts to establish a solid professional and financial position at Oxford University; his work with Carles Pi i Sunyer as delegates of the Catalan government in London; his reports to the British authorities on various aspects of the Civil War in Catalonia and his personal reflections on the meaning of the war for Catalonia and Catalans, as well as the proposed reorganisation of Spain from a federal perspective that respects Catalonia's political, social and economic identity.

KEY WORDS

Bosch Gimpera, United Kingdom, 1939-1940, Generalitat of Catalonia, 1931-1939, Pro-Catalan policy, Exile.

INTRODUCCIÓ

Quan el febrer de 1939 Bosch Gimpera marxà a l'exili, s'inicià per a ell un llarg camí sense retorn.² Ferm defensor de les llibertats de Catalunya i Espanya, conscient de la seva responsabilitat personal i política, declarà repetidament

2. Sobre la figura de Bosch Gimpera vegeu especialment: F. GRACIA (2011), *Pere Bosch Gimpera. Universidad, política, exilio*, Madrid, Marcial Pons, 607 p.; F. GRACIA (2011), «Pere Bosch Gimpera. Deconstruyendo un mito para establecerlo de nuevo», *Cercles d'Història Cultural*, 14, p. 173-200. Respecte de la seva actuació a Catalunya abans de 1939 es pot consultar: F. GRACIA (2003), «Pere Bosch Gimpera i la formació de l'Escola de Barcelona (1917-1939)», a *L'arqueologia a Catalunya durant la República i el franquisme (1931-1975)*, Mataró, p. 31-92.; F. GRACIA (2004), «Bosch Gimpera, rector de l'Autònoma (1933-1939) (1) Els Fets d'Octubre i la supressió de l'autonomia», *L'Avenç*, 287, p. 13-20 i (2) «La Guerra Civil i la desfeta d'un somni», *L'Avenç*, 288, p. 13-20; F. GRACIA (2008), «Pere Bosch Gimpera y la Escuela arqueológica de Barcelona (1916-1939) a partir de las fuentes documentales de correspondencia», a *S'écrire et écrire sur l'Antiquité. L'apport des correspondances à l'histoire des travaux scientifiques*, Grenoble, p. 341-362; F. GRACIA (2010), «Joan Maragall y Pere Bosch Gimpera (1910-1911), una amistad en torno a la traducción de los Himnos homéricos», *Pyrenae*, 41-42, p. 121-181; F. GRACIA, J. CORTADELLA (2007), «La institucionalización de la arqueología en Cataluña, el Servei d'Investigacions Arqueològiques de l'Institut d'Estudis Catalans», a *Las instituciones en el origen y desarrollo de la arqueología en España*, Sevilla, p. 257-322; J. CORTADELLA (2003), *Pere Bosch Gimpera. Etnología de la península Ibérica*, Pamplona, Ugoiti.

que hi havia dues condicions innegociables perquè pensés a retornar: la sortida del dictador del poder i la restitució del seu retrat a la galeria de rectors de la Universitat de Barcelona. L'any 1970, el rector Fabià Estapé va complir la segona condició³ declarant –com ja ho havia fet el mateix Bosch– que haver tingut l'honor de dirigir la Universitat de Barcelona era al capdavant un fet històric inesborrable, però la primera premissa no es va complir. Bosch va morir a Mèxic l'octubre de 1974, un any abans del traspàs de Franco i de l'inici de la transició democràtica. Val a dir que el prehistoriador català seria l'últim dels polítics republicans exiliats a ser amnistiats dels càrrecs que li van ser imputats pels tribunals franquistes en acabar la Guerra Civil, quan, més de vint anys després de la seva mort, el govern de José Maria Aznar va accedir a la petició feta per la seva filla Josefina Bosch García,⁴ una decisió que molt probablement Bosch mai no hauria acceptat, i que el seu fill Pere Bosch García definí dient: «No és un perdó, és el reconeixement que el meu pare no va fer res dolent, que sempre va complir amb el seu deure».

Els trenta-quatre anys que durà l'exili de Bosch poden dividir-se en quatre grans etapes. La primera, entre els anys 1939 i 1940, correspon als esforços fallits per refer la seva vida professional a la Gran Bretanya, els intents per mantenir una acció política representant amb Carles Pi i Sunyer la Generalitat davant les autoritats britàniques i el curt però angoixant periple per Panamà i Colòmbia a la recerca de l'estabilitat personal.⁵ La segona, entre els anys 1941 i 1948, abasta la seva primera estada a Mèxic, on arribà amb l'ajut proporcionat per la delegació de la JARE al país asteca, dirigida per Indalecio Prieto i gestionada pel seu amic Josep Andreu i Abelló, i durant la qual aconseguiria refer la seva carrera docent i s'implicaria en la política de l'exili en representació del seu

3. F. GRACIA, J. M. FULLOLA, F. VILANOVA (2002), *58 anys i set dies. Correspondència de Pere Bosch Gimpera a Lluís Pericot (1916-1974)*, Barcelona, Ed. UB, 425-437. Cartes 248, 349, 252, 254 i 258.

4. T. CENDRÓS, «El último perdón. El gobierno concede la amnistía política al historiador Pere Bosch i Gimpera», *El País*, edició de 12 de desembre de 1995, p. 5.

5. Sobre la etapa britànica, vegeu: F. GRACIA (2009), *La arqueología durante el primer franquismo (1939-1956)*, Barcelona, Bellaterra, 551 p.; P. BOSCH i C. PI i SUNYER (2004), *Viure el primer exili: cartes britàniques de Pere Bosch Gimpera i Carles Pi i Sunyer 1939-1940*, Barcelona, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, 278 p.; C. PI i SUNYER (2000), *1939. Memòries del primer exili*, Barcelona, Ed. Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, 191 p.; C. PI i SUNYER (2006), *Londres en guerra 1939-1942. Impressions d'un exiliat*, Barcelona, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, 266 p.

partit, Acció Catalana Republicana, en els intents d'assolir un consens d'acció entre les forces polítiques amb la creació de la Junta Espanyola d'Alliberació (JEL). La tercera,⁶ entre els anys 1949 i 1952, correspon al retorn a Europa, en primera línia de la recerca i la gestió cultural arran del nomenament com a director de la Divisió de Filosofia i Ciències Humanes de la UNESCO a proposta del director general, Julian Huxley, amb seu a París, càrrec del qual dimitiria com a protesta per l'admissió de l'Espanya franquista en l'organització, l'inici del trencament de l'aïllament internacional propugnat l'any 1945 per la ONU. I la darrera, entre 1953 i 1974, de nou a Mèxic, constitueix l'etapa de maduresa, voluntàriament allunyat de les reivindicacions polítiques –tot i mantenir una estreta correspondència amb el president Tarradellas– i bolcat en la feina docent i de recerca, essent una figura respectada internacionalment, inclosos els investigadors de l'Espanya franquista, alguns d'ells membres de l'anomenada Escola de Barcelona, que havia organitzat a partir del seu nomenament, l'any 1915, com a director del Servei d'Investigacions Arqueològiques de l'Institut d'Estudis Catalans.

En aquest text analitzem la primera de les quatre etapes, entre febrer de 1939, quan creuà la ratlla fronterera, i agost de 1940, en què marxà, decebut, del Regne Unit.

EL CAMÍ DE L'EXILI (GENER - MARÇ DE 1939)

Malgrat la derrota de l'exèrcit republicà a la batalla de l'Ebre, cap al final de la tardor de 1938, Bosch Gimpera continuava creient en una solució pactada de la guerra, ja que els seus viatges a la Gran Bretanya, complint sovint encàrrecs diplomàtics encoberts del president Azaña, li impedièn concebre que el govern britànic consentís el triomf absolut dels franquistes. Però anava errat, car les campanyes de premsa i el treball del duc d'Alba, representant oficiós del govern de Burgos al Regne Unit, havien capgirat la percepció majoritària de l'opinió pública anglesa en contra de la República, i el desig generalitzat era ara la fi de la guerra espanyola davant la creixent inestabilitat a Europa. Per això, el rector

6. Sobre l'estada de Bosch Gimpera a la UNESCO, vegeu: F. GRACIA (2007), «Pere Bosch Gimpera. Un republicain espagnol à l'UNESCO (1948-1952)», a *60 ans d'histoire de l'UNESCO*, París, p. 149-155.

Bosch⁷ encara demanà el 9 de gener de 1939 als degans de les facultats de la Universitat de Barcelona un esforç per complir amb el decret de mobilització de tots els alumnes que havien de complir 18 anys al llarg del primer trimestre de l'any per ajudar en l'esforç bèl·lic; però l'ofensiva franquista de desembre i la ràpida degradació de la situació militar va fer inevitable la fugida de Barcelona. L'anomenat «rector roig» pel general Queipo de Llano en les seves xerrades radiofòniques des de Sevilla era conscient del perill. En les darreres reunions del Consell Executiu de la Generalitat, Bosch, nomenat conseller de Justícia arran dels Fets de Maig de 1937,⁸ insistí en la necessitat de prendre mesures per facilitar l'evacuació i destruir els arxius del govern, ja que sens dubte serien utilitzats pels vencedors per organitzar les represàlies. Les seves paraules, tot i estar carregades de raó, no tenien en públic el suport d'altres consellers, temorosos de les reaccions de Comorera i Negrín davant qualsevol signe de derrotisme. Fins i tot Bosch arribà a enfrontar-se a Companys, rebent com a resposta el silenci del president, que un cop més es refugià de les seves obligacions jugant al billar.

Un cop organitzada la marxa dels funcionaris de la conselleria de Justícia, el rector s'acomiadà el 24 de gener del seus col·laboradors més propers al vestíbul de la Universitat, un moment sens dubte emotiu, car significava deixar enrere una institució a la qual s'havia lliurat en cos i ànima des de 1916: «Nos veíamos por última vez para un período cuya duración ignorábamos. Nos despedimos [...] y, tras invitarme a salir con su grupo, en un tono afable y sonriente que él siempre usó aún en sus mayores enfados, me dijo que tenía razón en quedarme y nos abrazamos».⁹ En el moment de partir, Bosch es fixà en les grans portes centrals de l'edifici projectat per Elies Rogent, amb les grans cristalleres que havia ordenat col·locar per substituir les antigues portes de fusta massissa del període de la dictadura de Primo de Rivera, que conferien a l'edifici aspecte

7. F. GRACIA, J. M. FULLOLA, J. CASSASSAS (2008), *La Universitat de Barcelona. Libertas Perfundet Omnia Luce, 1450*, Barcelona, Universitat de Barcelona; F. GRACIA, J. M. FULLOLA, J. CASSASSAS (2009), *República, Universitat i Autonomia, 1931-1939. La República i la Universitat de Barcelona*, Barcelona, Universitat de Barcelona.

8. Sobre l'etapa de Bosch al capdavant de la Conselleria, vegeu: F. GRACIA (2011), p. 363-393; A. BALCELLS (1989), *Justícia i presons, després de maig de 1937 a Catalunya*, Barcelona, Rafael Dalmau, 81 p.; F. VÁZQUEZ OSUNA (2009), *La justícia durant la Guerra Civil. El Tribunal de Cassació de Catalunya (1934-1939)*, Barcelona, L'Avenç, 231 p.

9. L. PERICOT (1976), «Algunos de mis recuerdos de Bosch Gimpera», *In memoriam Pedro Bosch Gimpera 1891-1974*, Mèxic, UNAM, p. 23-37.

de caserna, i que, tot i els bombardeigs de l'aviació feixista sobre Barcelona, encara es mantenien dempeus. Probablement medità sobre l'incert futur que esperava a la Universitat Autònoma, fruit de la passió de molts universitaris que reivindicaven un nou sistema organitzatiu per a la principal institució docent de Catalunya a partir de les conclusions del Segon Congrés Universitari Català celebrat el 1919, i que Bosch ajudà a redactar. Acords que havien servit com a base per a l'Estatut d'autonomia universitària de 1933 i que ara tenien al davant un futur molt incert que passaria indefectiblement per la seva supressió i la del Patronat, per retornat al sistema universitari centralitzat, organitzat a partir de la Llei Moyano de 1857:

Hemos pasado por momentos de grandeza y por momentos de servitud, por glorias y por dolores, hemos hecho generosas contribuciones a la cultura de España, que queremos también ayudar a formar; con nuestros propios matices hemos sentido también intensamente los ideales de la ciencia internacional [...] hemos pasado por persecuciones y hemos sentido el orgullo de que se identificase a la Universidad con Cataluña [...] creemos que un día la luz se hará y para cuando llegue esta nueva alba más clara, queremos velar por mantener la Universidad fiel a sus tradiciones y trabajando para forjar el espíritu del nuevo pueblo de Cataluña. Cataluña, ahora como hace un siglo, es idealista y romántica, un pueblo trabajador, de comerciantes y artesanos, que sabe sacrificarse por un ideal y que, en medio de la lucha, no olvida los fines trascendentes. Cuando los aviones enemigos nos amenazan con la destrucción, nosotros seguimos construyendo: a la muerte oponemos la renovación. En medio de la revolución y de la guerra, la Universidad ha seguido su camino preparando el mañana.¹⁰

Un model d'organització, avançat i equiparable al sistema docent anglosaxó, era a punt de desaparèixer per deixar només una llavor que trigaria gairebé trenta anys a florir tímidament de nou a la Universitat de Barcelona amb el Pla Maluquer de 1968, només per ser esclafat per la Llei Suárez de 1970.

Bosch no tornaria mai a veure Barcelona ni la Universitat. Arribat a Figueres, es reuní amb el personal evacuat de la conselleria, i amb l'ajut del cap dels Serveis Correccionals de la Generalitat, Joan de Garganta, organitzà la sortida del personal assignat a les presons i l'alliberament dels detinguts que encara es

10. *El Diluvio*, 14 de desembre de 1937.

trobaven sota el control del govern de la Generalitat, evitant les execucions de darrera hora que afectaren altres grups de presoners i hostatges en mans de partits i milícies. Bosch es reuní amb el president Companys i la resta del govern català al Mas Perxès d'Agullana, on també hi eren el president basc José Antonio Aguirre i alguns membres del seu govern, així com un amic personal, l'antic ministre de Justícia del govern de la República Manuel de Irujo, amb qui havia intentat reconduir l'anticlericalisme de la República i aconseguir la llibertat de culte i la protecció del patrimoni religiós al llarg del període 1937-1938.¹¹ Compliria una darrera missió per ordre de Companys i deixaria instal·lat a Prada de Conflent Pompeu Fabra, el president del Patronat de la Universitat de Barcelona. De nou al Mas Perxès, Bosch quedà astorat del tarannà i l'ànim dels polítics i els intel·lectuals concentrats a la darrera seu del govern català durant la República, discutint per les responsabilitats passades, fent plans de futur i de retorn a Barcelona com si la guerra no existís, la derrota no fos inevitable i l'exili no constituís l'únic camí viable. Altres, els menys, es planyien de la imprevisió del govern català per reunir els fons necessaris per afrontar la supervivència immediata en un estranyament que es preveia dur i incert, una imprevisió agreujada per la requisita dels fons contables en poder de la Generalitat per part del govern de Negrín pocs dies abans, lliurats per força contra vagues promeses d'ajut futur. Una imprevisió que no era del tot certa, ja que la Generalitat va poder ingressar a l'agència del Banc d'Espanya a París el 22 de febrer la quantitat de 10.629.763 pessetes que constituïrien la base de les seves finances al llarg dels primers mesos d'exili, però que en cap cas no eren suficients per a la tasca que s'apropava.¹² Molts anys després, Bosch explicaria que la nit abans de creuar la frontera, el 4 de febrer, va ser l'única al llarg de la seva vida que no va poder dormir, angoixat pel seu futur.

Malgrat tot, les decisions preses d'ençà l'esclat de la guerra eren amb tota seguretat les úniques possibles. El seu pensament, el compromís amb Catalunya i amb les idees de renovació social representades per la Universitat Autònoma, feien del tot impossible que donés suport als insurrectes, que, a més, difícilment

11. F. GRACIA, G. MUNILLA (2011), *Salvem l'Art! La protecció del patrimoni cultural català durant la Guerra Civil*, Barcelona, La Magrana.

12. ANC. Fons Bosch Gimpera, 66. 2.17.1. *Detall d'operacions d'ingressos i pagaments corresponent al període del 24 de gener al 4 de febrer del 1939 i situació de les existències relatives a la Tresoreria General, Comissió de la Indústria de Guerra i Servei de Divises i Valors i Metalls Preciosos.*

haurien oblidat el posicionament de Bosch a favor de la renovació de l'ensenyament universitari i la seva catalanització, així com la seva implicació –menor però força significativa per al càrrec que exercí– en la sublevació de Companys l'any 1934; fins i tot li haurien pogut retreure el seu posicionament contrari a la dictadura de Primo de Rivera i, evidentment, el contingut d'una part dels seus escrits, clarament autonomista i federalista en la percepció i la defensa d'una certa idea d'Espanya, molt allunyada de l'estricta unitat de la pàtria que defensaven els col·listes. Si hagués fugit de Catalunya en esclatar la guerra i la revolució difícilment hauria trobat suport. Romandre a l'estranger fins la fi del conflicte, com varen fer Josep Puig i Cadafalch o Ferran Valls i Taberner, podia haver estat una opció, tot i que en voler retornar a Espanya hauria hagut de respondre per la seva actuació anterior a juliol de 1936 i afrontar un procés de depuració que, a ben segur, l'hauria apartat tant del rectorat com de la direcció del Museu Arqueològic i, probablement, de la seva càtedra universitària, ja que les fòbies dels contraris a l'autonomia per a la Universitat i al Patronat sens dubte li haurien passat factura. No van ser pocs els casos de notables membres del claustre que, tot i haver obtingut el suport de les autoritats franquistes, no van poder reincorporar-se per l'oposició de les facultats. Hi havia una darrera opció: renunciar al rectorat i no implicar-se en cap actuació política tot i haver romàs a Catalunya durant la guerra. Però li hauria estat molt difícil explicar la seva manera de procedir davant d'aquells que més l'havien ajudat en la seva trajectòria personal, com alguns membres del govern de la Generalitat com Ventura Gassol. Tal vegada Bosch podria haver rebutjat el nomenament com a conseller de Justícia, mantenint-se com rector, però això tampoc no era una garantia de supervivència, com succeí en el cas dels seus amics els rectors de la Universitat d'Oviedo Leopoldo García Alas Argüelles, afusellat pels franquistes el 1937, i de la de València, Juan Peset Aleixandre, executat el 1941, tot i que sí li hauria evitat un seguit d'injúries i calumnies que el perseguirien al llarg dels anys precisament per haver pres la decisió de fer una passa endavant en el moment en què, estant en perill la mateixa supervivència de Catalunya, decidí col·laborar amb el govern i aportar allò que, vist des de la perspectiva dels anys, no va ser poc, donades les circumstàncies. En tot cas, en cap dels escrits que Bosch redactà al llarg del seu exili es pot endevinar cap senyal de tristor o remordiment per haver triat el camí que va escollir, ja que és molt difícil pensar en algú de la seva personalitat adaptant-se a les directrius d'una societat –i especialment d'una Universitat– tan diferent de les que havia somniat i per les quals havia lluitat com les de la Catalunya de la postguerra:

Catalunya havia arribat a la seva maduresa política i amb la instauració del regim republicà havia vist, en principi, reconeguda la seva personalitat i restaurats aquells mínims drets històrics i aquelles llibertats més indispensables per al desenvolupament nacional; i l'idioma i la cultura es podien lliurement cultivar i la riquesa, que en els segles d'esclavatge no havien pogut impedir, es trobaven en un punt de culminació [...] una febre optimista de creació d'institucions culturals animava el nostre poble, que sempre s'ha distingit per l'espontani desig d'aprendre [...] tot això fou pertorbat per la subversió del juliol, per la revolució i per la guerra, intervinguda per interessos estrangers de tota mena i que ha acabat amb un nou esclavatge del nostre poble i amb una persecució fanàtica de tot el que és català. En aquest naufragi tot s'ha desfet i els catalans han estat dividits. Alguns s'han deixat arrossegar temporalment pels enemics o pels adulteradors del nostre poble i, a mercè de la pertorbació, induïts a complicitat amb les forces i amb les ideologies forasteres. Però un dia caldrà restaurar novament Catalunya i fer la pau i la reconstrucció de la unitat dels catalans [...] la guerra en la qual Catalunya complí el seu deure amb la República amb lleialtat, abnegació i valor, finí amb el desastre i el captiveri, dins i fora de Catalunya.¹³

LA LLEGENDA NEGRA DE BOSCH

En efecte, haurà de passar molt poc temps perquè comencin les crítiques i el desprestigi contra Bosch i la seva trajectòria professional. Miguel Utrillo publicarà a *Solidaridad Nacional* el 19 de juliol de 1939 un duríssim escrit titulat «Perot lo lladre», iniciant la sèrie «Fantasmones rojos» en la qual alguns escriptors i periodistes, ressentits i frisosos per fer mèrits davant les autoritats franquistes, es dedicaran a fer sang amb les mentides més baixes sobre els principals polítics i intel·lectuals catalanistes:

Bosch Gimpera o el hombre amoral, puede decirse. O el gran sinvergüenza, porque jamás hemos visto un hombre con unos antecedentes morales tan malos. Y que no se nos diga o se quiera tapar con su labor «científica», su actuación personal. No. A mayor fama, mayor contención. Y Bosch Gimpera ha sido uno

13. ANC. Fons Bosch Gimpera, 66. Caixa 2.3.01. *Comunitat Catalana de Colòmbia. A les Comunitats Catalanes de les Amèriques*. Escrit col·lectiu de març de 1941 encapçalat per Pere Bosch Gimpera.

FRANCISCO GRACIA ALONSO

de los hombres más funestos que pasaron por, gracias a Dios, la fenecida Generalidad. Y además un vulgar ladrón [...] en cambio, en la funesta Acció Catalana, puede medrar. En este partido de capillitas, y de falsos prestigios, se encuentra perfectamente. Puede decirse que es católico. Que ama a la democracia, incluso [...] y días antes de la entrada victoriosa de las tropas nacionales en Barcelona, envía a Francia el Museo Arqueológico. Cuidándose –pequeño detalle a destacar– de apartar en una gran caja las figuras o los objetos de oro, plata, bronce y marfil, de fácil venta o de fácil transporte. Es decir, el ladrón de siempre actúa como tal. Y él, el hombre tan «científico» se lleva a Francia esta caja repleta de objetos de un valor incalculable, a través de la cual se podría seguir toda la historia de nuestros aborígenes. Y se instala en Perpiñán y luego en Oxford lujosamente, en donde incluso da conferencias. Podría darlas, por ejemplo, sobre la influencia de la ganzúa o de la lotería en la Arqueología. La novedad del tema, seguramente interesaría. Porque la verdad, científicamente hablando, ¿qué puede decir de nuevo este falso prestigio? Desde luego, y sobre Arqueología o Prehistoria española, nada. Absolutamente nada. Aquí como en Oxford, sabemos lo que los nombres de Schulten, Gómez Moreno y Obermaier, entre otros, son, representan y quieren decir. Y aquí como en Oxford también, no basta especular con el prestigio científico. Hay que demostrarlo. Y no precisamente robando mucho, más teniendo en cuenta que, en lugar de tal prestigio, estamos ante un mal catedrático que, por encima de todo, es, ha sido durante toda su vida, un arribista y un ladrón vulgar.¹⁴

I les acusacions d'Utrillo no es fixaran només en el suposat espoli del Museu, sinó que se centraran en tots els aspectes de la seva actuació, tant la científica com la política, sense que importi el partit:

El hipócrita perfecto es mayor de edad. Ha estudiado. Ha aprendido cosas. Muchas cosas. Algunas de ellas, casi inéditas en los medios universitarios barceloneses. La prehistoria, por ejemplo. Y empieza a publicar artículos, folletos y libros. Y a dar conferencias. El aspirante a seminarista ha evolucionado de una manera radical. Se ha asomado al extranjero y ha introducido en Barcelona las últimas novedades prehistóricas. Es catedrático. Pero, sobre todo, es un gran arribista. [...] Hace excavaciones. Da muchas conferencias. Pero no logra dinero, que es lo que

14. M. UTRILLO (1939), «Fantasmones rojos. "Perot lo Lladre"», *Solidaridad Nacional*, 19 de juliol de 1939. Recollit a E. PÉREZ I VALLVERDÚ (ed.) (2009), *Fantasmones rojos. La venjança falangista contra Catalunya (1939-1940)*, Barcelona, A Contra Vent, p. 241-246.

le interesa por encima de todo. [...] Pensando como arribista ingresa en la Lliga [...] la gente conservadora de la Lliga le ve el juego enseguida. Hacen ver que le admiran –es la norma de la casa–, que realmente es una relevante personalidad, pero no le dejan medrar [...] y cuando la Exposición de Barcelona, con todo y ser, y proceder del campo catalanista, no duda en colaborar con ella [...] vive una vida de esplendor. Gana mucho dinero. Tiene un nombre aparentemente consolidado. Una minoría conoce solamente su actuación tortuosa [...] el catalanismo y sus capillitas tuvieron siempre esta parte canallesca y vergonzante de mantener falsos prestigios a base de autobombos o de tolerancias absurdas. Y Bosch Gimpera se encuentra muy a gusto en este caos de adulaciones. Muy a gusto y sigue robando y cobrando. [...] La República ha sido proclamada y en la Lliga se encuentra desplazado. Nada le arredra. Es uno de los inventores del Patronato de la Universidad Autónoma, consecuencia absurda del Estatuto de infausta memoria, y es nombrado rector de la universidad y presidente del seminario de Historia Antigua. Camelo puro todo. Científica o positivamente nada. Nada más que fachada pura. Bosch siempre ha hecho lo mismo. De la Lliga intenta coquetear con la Esquerra Republicana de Catalunya, pero no pasa de ahí. Su ascendiente lliguero y católico pesa mucho. Y se le ve el juego otra vez [...] cuando el 6 de octubre, está al lado de Companys en el balcón de la Diputación, pero perdida la causa antiespañola, preside el entierro de las víctimas, con su cara dura peculiar. Hasta que, naturalmente, le detienen. De aquí arranca todo su odio a España. ¡Él, un hombre tan puro, tan científico, tan sabio, haciendo compañía a todos los «escamots» y a toda la purria catalanista! Y sin embargo, aquél era su ambiente. Cuando menos, aquel ambiente, el de la funesta Acció Catalana eran los de Bosch Gimpera que, pobrecito, se figuraba podían jugarse las dos cartas a la vez. La de la anti-España, por si Companys triunfaba, y la de España a secas, si Companys perdía [...] Y se equivocó. Y continuó en el Uruguay como uno de tantos. Allí, evidentemente, no podía hacer excavaciones. Pero podía pasar por una víctima más y jugar a la lotería, su juego predilecto. La lotería es juego de sabios o de tontos, y nuestro sabio o nuestro tonto no podía dejar de jugar a la lotería o con la lotería, por ejemplo. Es igual. ¿Qué le importaba al rector de la Universidad Autónoma lo que pudieran decir las gentes o los juzgados de guardia, si él con su escudo científico y su gran talento lo tapaba todo?

Val a dir que la rancúnia de Miguel Utrillo, membre del cercle falangista agrupat al voltant de Luys de Santamarina, provenia de la seva etapa com a estudiant a la Universitat de Barcelona, en la qual Bosch havia estat el seu pro-

fessor, un mal professor, segons el denunciant, per les seves reiterades absències de classe.

Bosch va ser acusat també d'haver saquejar el Museu Arqueològic abans de fugir,¹⁵ i es preocuparia molt especialment d'intentar contrarestar les acusacions que es van anar publicant a la premsa de Barcelona arran de la reobertura del rebatejat Museu Arqueològic Provincial de Barcelona el 3 d'agost, quan el nou director, el falangista Martín Almagro Basch,¹⁶ va criticar durament l'actuació de Bosch com a director del Museu durant la guerra:

En la ceremonia de apertura del Museo de Barcelona el destino de las colecciones fue explicado del siguiente modo. El Sr. Martín Almagro, el nuevo director, explicó que durante la «dominación roja» se había transformado el museo en un refugio contra los ataques aéreos (en el Museo existía un refugio antiaéreo para protección del personal del museo. Algunos de sus trabajadores, cuyas casas fueron destruidas por las bombas nacionalistas, se refugiaron en él. El refugio acogió también muchas de las colecciones antes de su evacuación, y fue visitado por Sir Frederick Kenyon en agosto de 1937), se habían dispersado las colecciones, y finalmente se las transportó al extranjero. El Sr. Lasso de la Vega, representante del Ministro de Educación de Madrid, dijo que gracias a la espada del Caudillo los tesoros artísticos habían regresado a la patria, de la que fueron sacados por los rojos con el «infame» propósito de especular financieramente con ellos. El «Bremen Nachrichten» (06/08/1930) publicó: «Der Inhalt der Sammlungen war, wie in zahlreichen Fällen, von den Bolschewisten ins Ausland verschleppt worden». En una carta del director Sr. Almagro a un miembro del equipo directivo del Louvre, ha afirmado: «después de mil peripecias, el Museo ha sido totalmente recuperado. Fue enviado a Ginebra desde la frontera española sin que existiera ningún motivo que lo justificase. Tan sólo el odio y la locura de quienes querían destruirlo puede explicar tal decisión».

15. F. RARZTECH (1939), «El Museo Arqueológico de Barcelona. Martín Almagro, actual director del Museo, trabaja sin descanso para reorganizarlo», *Solidaridad Nacional*, 15 de maig de 1939.

16. Sobre el suposat saqueig del Museu d'Arqueologia vegeu: F. GRACIA i G. MUNILLA (2011) p. 350-359, i, en relació amb Martín Almagro, vegeu: F. GRACIA (2012), *Arqueologia i política. La gestió de Martín Almagro Basch al capdavant del Museu Arqueològic Provincial de Barcelona (1939-1962)*, Barcelona, UB-MAC, especialment p. 75-104; F. GRACIA (2001), «L'ombra d'una absència. La recerca arqueològica a Catalunya durant la postguerra», *L'Avenç*, 261, p. 16-24.

Arran de les informacions procedents de Barcelona, Bosch restablirà les seves relacions amb el llibreter de París Polonski, amic seu i dipositari dels fons bibliogràfics antics i moderns del Museu d'Arqueologia, per fer-se, amb l'ajut de Pi i Sunyer i amb documents en blanc amb data endarrerida, amb una quantitat compensatòria dels seus propis fons, dipositats a la seu de Barcelona, que va ser emprada per comprar nous llibres d'arqueologia amb destí al seu treball a Oxford i evitar així

que el meu il·lustre successor al museu faci algun truc, com ja va intentar aquest estiu [...] i que com que són exemplars de la memòria que coneixeu de les coses fetes durant la guerra i del meu «Art Grec a Catalunya» i algunes altres en català (p. e. la Guia d'Empúries, el rapport de la comissió mediterrània que tant molesta a Santa Olalla, etc.), serien sens dubte enterrats on no els veïés ningú, o cremats en holocaust als «manes» de Ferran el Catòlic o d'algun altre il·lustre «fiambre» de l'imperi.¹⁷

Els problemes de Bosch en relació amb el Museu d'Arqueologia durant la guerra no terminarien, però val a dir que quan es llançaren les crítiques esmentades tots els responsables de la nova organització de l'arqueologia franquista a Catalunya sabien perfectament que la protecció de les col·leccions havia estat una de les principals preocupacions de Bosch, que els materials només van sortir del Museu quan augmentaren les bombardeigs sobre Barcelona i que havien regressat íntegres de Ginebra, on van ser conduïdes en aplicació del pacte entre el govern de la República i la Comissió Internacional per al Salvament de les Obres d'Art d'Espanya a principis del mes de febrer en contra del criteri de la Generalitat.¹⁸

Bosch seria acusat també, i molt especialment per alguns dels seus col·legues que ara ocupaven llocs de responsabilitat, com Julio Martínez Santa Olalla, comissari general d'Excavacions arqueològiques i *camisa vieja* de Falange, de crims de guerra en relació amb la seva actuació com a conseller de Justícia, i en concret d'haver ordenat l'enfonsament del vaixell-presó *Villa de Madrid* al port de Barcelona amb 1.500 detinguts del bàndol nacional a bord. Tot i ser falsa, la història es repetiria al llarg de la postguerra.¹⁹ Tot plegat és una història falsa: el vaixell en

17. AFCPS s/t. Carta de Bosch a Carles Pi i Sunyer de 25 de desembre de 1939.

18. F. GRACIA i G. MUNILLA, (2011).

19. BC. Llegat Lluís Pericot. Carta de Bosch a Pericot de LP 10 de novembre de 1954.

qüestió (en altres versions es feia esment de l'*Uruguay*) exercia com a centre de detenció, però no depenia de la Generalitat sinó del govern de la República; i, en efecte, es van realitzar diferents saques de presos a càrrec del Servei d'Informació Militar (SIM) que van ser assassinats, essent la més coneguda la que tingué lloc a les platges del Garraf, una acció que provocà la tramesa d'una carta de protesta de Companys a Negrín a petició del mateix Bosch, una carta en la qual, a més de criticar l'acció, s'exposaven amb tota cruesa les repercussions polítiques i morals dels fets.²⁰ Una de les anècdotes que el mateix Bosch explicaria en diferents ocasions al llarg de la postguerra és l'origen de la cicatriu de la seva mà dreta, resultat de l'atac d'ira amb què trencà el vidre de sobretaula del seu escriptori quan tingué coneixement dels afusellaments.²¹ Més tard, el govern de la República traslladà els presoners quan el vaixell va ser tocat arran d'un bombardeig de l'aviació feixista. Es tracta, sens dubte, de l'acusació més greu a la qual Bosch va haver de fer front i que perjudicà les seves possibilitats de refer la seva carrera professional, així com les gestions que ell i Carles Pi i Sunyer estaven realitzant davant el govern britànic, motiu pel qual redactaren, el novembre de 1939, un informe amb el títol «Ships used as prison in the harbours of Barcelona» en el qual exposaven la seva versió dels fets (Annex 1).²² La millor demostració de la falsedat de les acusacions va ser la no inclusió de la mateixa –que en cas de ser certa hauria constituït un càrrec gravíssim– en l'expedient penal que li va ser obert pel Tribunal Regional de Responsabilitats Polítiques de Barcelona.²³ I no serien les úniques crítiques en aquest sentit, molt especialment quan les opinions sobre la seva actuació eren molt dures, com indicaria encara el 1985 Manuel Tarín Iglesias en les seves memòries, quan responsabilitzà Bosch de les morts i els assassinats a la rereguarda republicana: «como consejero de Justicia de la Generalidad, siendo presidente don Luis Companys, ejercía de carnicero firmando la tramitación de decenas de sentencias de muerte».²⁴

Restava un tercer motiu de descrèdit: la seva actuació a la Universitat. El 29 de setembre, *El Correo Catalán* publicà un editorial en el qual feia referència a l'actuació de Bosch al capdavant de la Universitat de Barcelona:

20. ANC 66. Fondo Bosch Gimpera 2.04.04. *Carta del president Lluís Companys a D. Juan Negrín, president del Consell de Ministres*. Barcelona, 25/04/1938.

21. P. BOSCH GIMPERA (1980), *Memòries*, Barcelona, Edicions 62, p. 264-265.

22. ANC 66. Fons Bosch Gimpera. 2.11.41.

23. AAPB. Tribunal Regional de Responsabilidades Políticas. Exp. 2142/39. Bosch Gimpera.

24. M. TARÍN-IGLESIAS (1985), *Los años rojos*, Barcelona, Planeta, p. 34.

Los rojo-separatistas, en su afán de reformarlo todo, quisieron apoderarse de la Universidad de Barcelona y convertirla en un foco de infección que desparra-mase por todas las provincias catalanas el virus del separatismo y el tóxico de las teorías más disparatadas, la Universidad llegó a convertirse en el más formidable baluarte de los enemigos de Dios y de España.²⁵

Això, per justificar l'anul·lació del regim d'autonomia i de les disposicions acordades pel Patronat que van ser ordenades pel primer rector franquista, Emilio Jimeno Gil. Però la crítica ferotge envers l'autonomia, el Patronat i el rector no va aconseguir esborrar el record del treball fet amb moltes dificultats d'ençà de 1933, especialment entre tots els que van haver de tornar a les aules un cop finalitzada la guerra o bé hi accediren de nou. Molts anys després, Miquel Tarradell explicaria a Josep Pla les seves impressions en iniciar els estudis universitaris l'any 1940:²⁶

Cuando los muchachos de mi generación ingresamos en la Universidad de Barcelona (Facultad de Letras) el año 1940, tuvimos la impresión de encontrar-nos en una casa de la que recientemente se han llevado el cadáver de un muerto ilustre. El muerto era la Universidad Autónoma, el Patronato, aquel intento ex-traordinario de convertir el viejo centro en una cosa viva, vinculada al país, que funcionase como un Alma Mater, como una Universidad europea auténtica [...] así veíamos al doctor Bosch, que había presidido esa etapa, como el símbolo de aquel esfuerzo y de aquellas realizaciones que las circunstancias habían reducido tan amargamente. Para mí y mis compañeros, el nombre de Bosch Gimpera tenía un prestigio inmenso, no sólo su obra científica, sino también el hombre..., aunque lo curioso es que, tanto de una como de la otra cosa, no sabíamos prác-ticamente nada.

Bosch Gimpera, Josep Xirau i Pompeu Fabra van ser expulsats de la Uni-versitat i separats definitivament del servei per ordre ministerial de 21 de febrer de 1939 (BOE 25/02). La recollida de proves i la confecció d'una causa contra Bosch s'havia iniciat molt abans en funció del seu càrrec de rector. Així, el 4 de juliol de 1938, el Gabinet de Censura de Correspondència Estrangera del

25. *El Correo Catalán*, 29 de setembre de 1939.

26. J. PLA (1970), «El profesor doctor Pere Bosch-Gimpera (1891)», *Homenots, segona sèrie. Obra completa*, xvi.

Quarter General de Franco redactà un informe sobre ell incloent-hi les acusacions d'haver protestat contra els bombardeigs de Barcelona i haver prestat la seva adhesió al govern roig, motius que serviren de base per a la resolució de febrer de 1939, en la qual es raonava: «Las públicas conductas seguidas en el extranjero por alguno de los profesores que se mencionan, obligan a este Ministerio a continuar su labor depuradora separando definitivamente del servicio a catedráticos universitarios sobre los que no pueda haber discrepancias, calificándolos como enemigos de España». Però, tot i haver estat expulsat directament pel Ministeri d'Educació Nacional, l'esperit venjatiu entre els membres més conservadors del claustre de la Universitat de Barcelona no s'aturà, i el Tribunal de Depuració de Funcionaris, presidit pel catedràtic de Dret Francisco Gómez del Campillo, inicia també un expedient sancionador tot i no tenir cap sentit un cop presa la decisió per una instància superior, però es van arribar a demanar a l'Arxiu de Salamanca informes sobre la possible pertinença de Bosch a la maçoneria. Bosch seria també encausat pel Tribunal Provincial de Responsabilitats Polítiques de Barcelona, que obrí contra ell l'expedient 2.142/39 per determinar la seva actuació com a responsable de la conselleria de Justícia de la Generalitat.

Com que es trobava exiliat, el ritme de recollida de proves i testimonis fou molt lent i la causa es perllongà fins al 18 de desembre de 1942, quan els magistrats Manuel de la Prada y Sedós, Ildefonso de la Mora y Fernández i Joaquín Viró Soler van dictar sentència condemnatòria: «Fallamos que debemos declarar la responsabilidad política del inculpado Pedro Bosch Gimpera a quien se le impone la sanción de pérdida total de bienes, inhabilitación absoluta perpetua y extrañamiento perpetuo del territorio nacional». Una sentència dura, però força interessant pel que significava en jutjar la seva actuació al capdavant d'un departament tan conflictiu com la conselleria de Justícia, amb la suma de falses acusacions i elements de descrèdit en relació amb la seva gestió ja indicats. La sentència fou recorreguda amb èxit anys després,²⁷ i Bosch obtingué la devolució dels seus béns amb el pagament d'una multa que ni tan sols va ser satisfeta en la seva totalitat. L'interès de la sentència és la manca d'atribució de cap delictes de sang, ni tan sols el més freqüent d'auxili a la sublevació militar que va ser la base de la major part de les condemnes a mort o a presó dictades pels tribunals franquistes. Bosch va ser trobat culpable de tenir

27. F. GRACIA , (2011), p. 514-516.

antecedentes separatistas como afiliado a Acción Catalana mantenida, intervino desde su cargo de Rector de la Universidad de una manera activa en los sucesos de octubre de 1934, manifestándose su adhesión a los mismos. En periodo rojo fue Consejero de Justicia de la Generalidad haciendo gran propaganda del Frente Popular.²⁸

Les acusacions quedaven així reduïdes a accions de propaganda, a l'exercici del càrrec de rector i, cosa més significativa, a la seva participació en els Fets d'Octubre de 1934, pels quals va ser detingut, processat i empresonat, però dels quals va sortir ben parat gràcies especialment a la pressió internacional que els seus col·legues –especialment francesos– van fer davant el govern de Lerroix.²⁹ Quedava clar, però, que els fets no s'havien oblidat. En conjunt eren acusacions febles en comparació amb el que hauria pogut ser i probablement hauria estat si l'acusat hagués estat en mans dels jutges.

EXILIAT

Formant part del seguici dels presidents Companys i Aguirre, i poc després de fer-ho el president Azaña, Bosch creuà la frontera pel pas de les Illes el matí del 4 de febrer de 1939. En companyia d'Antoni Maria Sbert, Bosch es dirigí a Perpinyà per retrobar la seva família i continuar la tasca de suport als refugiats que començaven a omplir els camps d'internament establerts per l'exèrcit francès. L'ajut es centralitzà en una oficina que, sota la denominació de Centre Català, s'instal·là a l'avinguda de Les Platanes sota la direcció dels citats amb l'ajut de Josep Tarradellas, Ramon Frontera i Carles Martí Feced, però la seva tasca va ser molt puntual i del tot insuficient a causa dels magres fons disponibles procedents de les reserves de la Generalitat i del Comitè Nacional d'Ajut a Espanya. A més, la retirada del tractament preferencial als consellers de la Generalitat per part de les autoritats franceses i l'aplicació de les clàusules del pacte Jordana-Bérard respecte dels polítics republicans a final de febrer³⁰, així com el reconeixement diplomàtic del govern de Burgos per part de França, feren invia-

28. AAPB. Tribunal Regional de Responsabilidades Políticas. Exp. 2142/39. Bosch Gimpera.

29. F. GRACIA, 2011, p. 283-291.

30. J. GUIXÉ (2012), *La República perseguida. Exilio y represión en la Francia de Franco, 1937-1951*, València, PUV.

ble el manteniment de l'ajuda. Bosch sí aconseguiria treure alguns coneguts dels camps amb l'ajut dels seus amics francesos, com ara Prat i Puig, a qui es va permetre excavar en un jaciment ibèric prop d'Agde, o el secretari judicial Santiago Ibáñez, alliberat del camp de Bram.³¹ Però, com ja havia imaginat, la manca de recursos econòmics es va fer sentir molt aviat entre els polítics catalans exiliats. El 8 de març, tot just un mes després de travessada la frontera, Bosch ja tractava el problema en la seva correspondència amb Pi i Sunyer:

Demà escriuré a l'Sbert sobre el problema dels calers. Això està molt complicat, doncs l'organització que hi ha és bastant espanyolista i amb certes infiltracions de comunistes i comunistoides. De totes maneres, crec que es podrà fer quelcom, sobretot comptant amb la base de tenir nosaltres uns centres d'hebergement propis i la fundació Ramon Llull.³²

De fet, el problema del pagament d'una pensió mensual a Bosch i altres residents a la Gran Bretanya no es començaria a resoldre, tot i que de forma molt fraccionada i discontinua, fins desembre de 1939.³³

Un cop refet del cop moral d'assumir la cruesa de l'exili i la necessitat de començar de nou per a algú que havia assolit el cim de la seva professió, Bosch inicià els contactes necessaris per intentar reconduir la seva vida familiar i obtenir mitjans de subsistència independents. Tot i que en un primer moment va sospesar la idea d'emigrar a Amèrica seguint el consell d'Antoni Trías –segons explicaria Josefina Garcia a Ferran Soldevila a finals de gener de 1939–, descartà aquesta possibilitat. Un dels seus col·legues francesos, Henri Vallois, li oferí assumir la càtedra de Prehistòria de la Universitat de Tolosa de Llenguadoc, creada per Émile Carthailac i exercida posteriorment pel comte Begouen. Era, sens dubte, una plaça excel·lent, ja que al seu prestigi afegia la possibilitat de reprendre la recerca sobre l'art parietal, un dels temes d'estudi preferits per Bosch, que ja l'havia tractat en estudiar els abrics rupestres de les províncies de Tarragona, Castelló i Terol amb el suport del Servei d'Investigacions Arqueològiques de l'IEC, i que tractaria també a bastament al llarg de la seva estada a Mèxic. Val a

31. AFCPS s/t. Carta de Bosch a Carles Pi i Sunyer de 3 d'octubre de 1939.

32. AFCPS. s/t. Carta de Bosch a Carles Pi i Sunyer de 8 de març de 1939.

33. ANC. Fons Generalitat de Catalunya-Exili. 8.2.1. Carta de Joan Tauler a Carles Pi i Sunyer de 22 de novembre de 1939.

dir també que l'any 1939 els estudis sobre l'art rupestre a la regió francocantàbrica podien proporcionar novetats molt interessants, ja que si bé era cert que s'havien publicat les primeres síntesis, com ara els treballs fets per Henri Breuil, Leo Frobenius i Hugo Obermaier, entre d'altres, les teories sobre el significat de l'art parietal encara eren lineals i no simbòliques, essent possibles noves troballes, car, per exemple, el conjunt de Lascaux no va ser descobert fins el 1940.

Les raons de la negativa de Bosch a acceptar no estan clares. En les seves memòries Bosch afirma que va refusar perquè tenia una altra proposta, rebuda a través del seu amic *sir* John Myres, un dels fundadors –amb el mateix Bosch– dels Congressos Internacionals de Ciències Prehistòriques i Protohistòriques (CISPP),³⁴ que exercia el càrrec de Wykeham Professorship Ancient History al New College d'Oxford, presidit aleshores per Herbert Fischer. Tots dos li haurien assegurat un lloc de professor a la Universitat i van aconseguir els visats d'entrada i residència a la Gran Bretanya, una oferta que, com no trigaria a constatar, era molt més feble que la francesa. Cal no oblidar tampoc que a França hi vivien alguns dels millors col·legues i amics de Bosch, com ara Raymond Lantier, Henri Breuil, Albert Grenier, Paul Rivet, Elisabeth de Manneville i Roland Vaufrey, i que el seu prestigi entre tots ells era molt alt, com ho demostren, per exemple, les anotacions que Lantier farà de les obres de Bosch en els seus cursos de l'École du Louvre al llarg de tota la dècada de 1930, i també en els anys de l'ocupació alemanya de França durant la Segona Guerra Mundial.³⁵ Cal, doncs, cercar altres raons. És molt possible que influïssin en la seva decisió el tracte dispensat pel govern francès als refugiats espanyols i el que molts d'aquests reberen de la població, motius pels quals difícilment es podria sentir còmode exercint una càtedra mentre s'impedia la sortida dels refugiats dels camps i fins i tot es promovia el seu retorn a Espanya. També influí el reconeixement francès al govern de Franco i la deriva ideològica de molts col·legues francesos, que començaven a relacionar-se amb el nou director de l'arqueologia franquista, Julio Martínez Santa Olalla,³⁶ amb qui

34. F. GRACIA, 2011, p. 237-239.

35. F. GRACIA (2011-2013), «La diffusion de la recherche archéologique en France. Raymond Lantier et les cours à l'École du Louvre, 1939-1943», a *Pour une histoire de l'archéologie XVIIIe siècle-1945*, París, Ed. Université Paris X (en premsa).

36. F. GRACIA i G. MUNILLA (2010), «El Instituto Arqueológico Nacional e Imperial. Un intento fallido de reorganización de la protección y estudio del patrimonio arqueológico en 1938», a *Patrimonio, Guerra Civil y Posguerra*, Madrid, UCM - Ministerio de Cultura, p. 171-182.; F. GRACIA, (2009), p. 213-259.

celebraven l'expulsió del comunisme d'Espanya sense distingir entre els diferents corrents republicans i nacionalistes. En darrera instància, l'evolució de la política europea, apaivagats els primers fruits del Pacte de Munich el 1938, feien preveure l'esclat d'una guerra i en aquest cas, per la seva condició de ciutadà espanyol, la seva posició es podria veure compromesa. També hi influí, sens dubte, la repercussió a França de la campanya de desprestigi que sofrí per part de la premsa de Barcelona.

Plenament conscient de la impossibilitat de regressar a Catalunya, Bosch realitzà un primer viatge al Regne Unit a finals de febrer per explorar les possibilitats d'establir-se, ajudat pel seu antic alumne Josep Maria Batista i Roca. Intentà dur a terme algunes gestions davant de les autoritats britàniques en favor dels internats als camps del sud de França, però fracassà, ja que els britànics només tenien interès a acollir determinats intel·lectuals, entre els quals s'haurien pogut trobar Carles Riba, Pompeu Fabra i Ferran Soldevila.³⁷ Tractà amb J. B. Trend, catedràtic de Literatura espanyola a Cambridge, la possibilitat d'obtenir-hi una plaça de professor, gestió que també intentà amb W. J. Entwistle, catedràtic de Literatura a Oxford, però cap de les dues gestions donaria resultat. Per contra, Myres i Robert Munro, president del Lincoln College d'Oxford, li confirmaren la possibilitat d'obtenir una plaça al New College d'Oxford, presidit per Ficher, un simpatitzant de la causa republicana que havia perdut un fill a Espanya combatent amb les brigades internacionals.

Mentre era a la Gran Bretanya, Bosch va rebre de Carles Pi i Sunyer l'esborrany d'un informe sobre la tasca realitzada per la Generalitat en el camp de la protecció del patrimoni artístic al llarg de la guerra. El text, amb el títol «La protecció i salvaguarda del patrimoni històric i artístic de Catalunya», va ser revisat i anotat per Bosch, que amb l'ajuda de Batista i Roca s'encarregà de traduir-lo a l'anglès. L'informe, un intent de contrarestar les acusacions franquistes sobre la destrucció del patrimoni a la rereguarda republicana i molt especialment a Catalunya, va ser lliurat a diverses personalitats en els camps de la cultura i la política britàniques, la major part antics amics de Bosch com ara *sir* Arthur Evans, responsable de les excavacions al palau de Cnossos (Creta),³⁸ i *sir* Frederick Kenyon,³⁹ antic director del British Museum, que en companyia de

37. AFCPS. Carta de Bosch a Pi i Sunyer de 8 de març de 1939.

38. AFCPS. Carta de Bosch a Carles Pi i Sunyer de 8 de març de 1939.

39. ANC. Fons Bosch Gimpera. 66. 2.12.07. *Tesoros de España*.

James Mann,⁴⁰ conservador de la Wallace Collection, havien realitzat un viatge d'inspecció a Catalunya i València l'any 1937 per comprovar les mesures preses pels governs de la Generalitat i la República per la defensa del patrimoni històric i artístic,⁴¹ una visita en la qual Bosch actuà com a guia a Catalunya⁴² i sobre la qual publicaren diversos informes i articles a la premsa britànica explicant la tasca feta, textos que, malgrat tot, van tenir molt poca influència per capgirar l'opinió majoritària de la societat anglesa respecte a la guerra espanyola.

Decidit a acceptar l'oferta a Oxford, Bosch regressà a Perpinyà per recollir la seva família, i va aprofitar el viatge per romandre a París amb la intenció d'explicar als seus amics Lantier, Vaufrey i Teilhard de Chardin els esdeveniments del darrer any de la guerra, i molt especialment la decisió d'acceptar el càrrec de conseller en el govern de la Generalitat. Un fet del tot necessari, car la propaganda franquista i la premsa de dretes francesa no feien diferències entre els dirigents republicans, presentant-los com a radicals d'esquerres propers al comunisme en el millor dels casos, a més de separatistes, fets que no lligaven amb el tarannà de Bosch però que havien tingut ressò entre les seves amistats, especialment colpides pels relats de les persecucions religioses, fins a l'extrem que un d'ells, Teilhard de Chardin, encara va recollir la suposada implicació de Bosch en aquests fets quan Julian Huxley li demanà l'opinió abans d'incorporar Bosch en el seu equip a la UNESCO l'any 1947.⁴³ A París visità també Companys, refermant-li el seu compromís ideològic amb Catalunya, i li expressà la seva convicció de l'impossibilitat d'un ràpid retorn a Barcelona. El president li encarregà la representació de la Generalitat a la Gran Bretanya, que Bosch assumí amb una certa desgana, una càrrega de la qual es veié alleugerit mesos després quan Pi i Sunyer es traslladà també al Regne Unit i compartiren la tasca. Uns mesos després, el 2 de setembre, arran de l'atac alemany a Polònia i l'esclat de la Segona Guerra Mundial, un fet en el qual molts catalans i republicans havien fixat les seves esperances abans i després de la fi de la guerra d'Espanya, escriu a Companys:

40. ANC. Fons Bosch Gimpera. 66.2.12.08. *Cómo han sido salvados los tesoros artísticos españoles*.

41. A. COLORADO (2008), *Éxodo y exilio del arte. La odisea del Museo del Prado durante la Guerra Civil*, Madrid, Cátedra.

42. F. GRACIA i G. MUNILLA, (2011), p. 171-177.

43. Arxiu UNESCO. Correspondència Julian Huxley. Carta de Teilhard de Chardin a Huxley de 7 de gener de 1948.

FRANCISCO GRACIA ALONSO

Ahora ha llegado la guerra, y para nosotros se trata de sobrevivir como hemos sobrevivido a la guerra en Cataluña, y esperar que la victoria permitirá a las naciones democráticas rehacer una Europa más justa y solidaria, y reconocer que nosotros fuimos las primeras víctimas de la conspiración alemana, a la que Cataluña, impulsada por el mismo espíritu de paz y amor al trabajo y a la libertad de Francia e Inglaterra, ha sucumbido.⁴⁴

El seu coneixement de la força de l'Imperi britànic i la determinació amb què va veure dirigir-se a la guerra la població i els polítics anglesos refermaren Bosch en les seves conviccions d'un triomf a llarg termini de les democràcies sobre els règims feixistes i totalitaris, ja que en aquell moment ningú no dubtava que la derrota de Hitler duria associada la caiguda de Franco i el retorn de les llibertats a Catalunya. La memòria és fràgil i la desesperació fa que en les hores més fosques tot s'oblidi i les esperances passin per agafar-se a un ferro roent. Oblidant amargues lliçons de la Història, com l'abandonament de la causa catalana pels anglesos durant la Guerra de Successió o la negativa recent a donar suport a la República, els catalans exiliats a Oxford van posar tots els seus anhels en la victòria britànica i començaren a aprendre i cantar l'himne *Britannia rules the waves* com a mostra de confiança.⁴⁵ No podien saber que aquest cop la Gran Bretanya també els decebria.

L'ESTADA BRITÀNICA

La família Bosch-García va arribar a la Gran Bretanya cap a final d'abril de 1939, tot i que no n'hi ha constància en les llistes de viatgers de l'arxiu administratiu de Kew, probablement a causa de l'ús d'un passaport especial lliurat per un funcionari del govern britànic, de cognom Pollock, arran de la primera estada de Bosch al país per franquejar sense problemes la duana de Dover.⁴⁶ Un cop instal·lats a Blacheath, prop de Greenwich, Bosch va començar a treballar a l'Ashmolean Museum d'Oxford per preparar un curs sobre prehistòria de

44. ANC. Fons Generalitat de Catalunya - Exili 8.2.1. Carta de Bosch a Lluís Companys de 2 de setembre de 1939.

45. AFCPS. Carta de Bosch a Carles Pi i Sunyer de 3 d'octubre de 1939.

46. AFCPS. Carta de Bosch a Pi i Sunyer de 18 de març de 1939.

la península Ibèrica que volia impartir, així com en la redacció del text definitiu d'unes conferències que havia dictat a Edimburg la tardor de 1936 convidat per Vere Gordon Childe, dins del marc de les reputades Rhind Lectures. En les seves memòries, Bosch refà de la millor manera possible els records de la seva estància a la Gran Bretanya, suavitzant les amargors i els desencisos derivats de no poder consolidar la seva posició a Oxford. Així, afirma que va comptar amb un ajut inicial proporcionat per Myres i un subsidi de la Society for Protection of Research and Learning gestionat també per Myers, diners que rebia al Magdalen College pagats mensualment en xecs de cinquanta lliures,⁴⁷ tot i que no s'ha pogut conservar cap registre o informació sobre aquests pagaments en els arxius de la esmentada institució.⁴⁸ Segons els escrits de Bosch, la raó seria la feble burocràcia administrativa relacionada amb els pagaments, car la Universitat li lliurava els xecs sense signar cap tipus de rebut, fet pel qual Bosch no hauria tingut mai una relació contractual o administrativa amb el Magdalen College, i només en una ocasió, i de manera molt informal, va poder agrair al viced canceller del College el seu ajut.⁴⁹ Ben al contrari, una carta de Gordon Childe a Myres de 24 de març de 1940⁵⁰ indica que, com a mínim fins a final de març, Bosch hauria realitzat a Oxford una activitat retribuïda, la continuïtat de la qual, però, s'havia d'afegir als ajuts que rebien altres arqueòlegs refugiats a la Gran Bretanya como Gerhard Bersu, destituït pels nazis de l'Institut Arqueològic Alemany arran del procés d'arianització de l'organisme, i que ja començaven a constituir un problema econòmic notable. Bosch rebé quaranta lliures pels cursos impartits i trenta lliures per una conferència extraordinària, però sense que això es traduís en una plaça estable.

Tot i les dificultats creixents, la família romandria unida. En aquest període la seva dona inicià l'estudi de l'anglès, els seus fills assistiren a escola i Carles va decidir especialitzar-se en Història moderna mentre passejava per Oxford en bicicleta amb gorra escolar, detalls que a Bosch li van semblar clars signes d'integració.⁵¹ La lluita per obtenir una posició continuària. Amb l'ajut d'alguns amics com el professor J. A. R. Munro i la seva filla Isobel Henderson

47. ANC. Fons Josep Andreu i Abelló. Carta de Bosch a Abelló de 20 d'agost de 1940.

48. Comunicació personal del doctor Robin Darwall-Smith, arxiver del Magdalen College i de l'University College d'Oxford, 18 de febrer de 2008.

49. P. BOSCH GIMPERA (1980), *Memòries*, Barcelona, Ed.62, p. 303.

50. Bodeleian Library. Arxiu Myres. Carta de Gordon Childe a Myres de 24 de març de 1940.

51. IF. Fons Lantier. Ms. 8.022. Carta de Bosch a Lantier de 29 d'octubre de 1939.

cregué tenir-hi opcions, però no ho aconseguí, segons Bosch a causa de l'oposició d'alguns professors del claustre, fermes partidaris del regim de Franco, que no desitjaven que un republicà i nacionalista català, membre d'un govern definit per la propaganda com a anticlerical i responsable de l'onada de terror a la rereguarda republicana, en formés part.⁵² No hi ha raons objectives per avalar aquesta explicació més enllà de les explicacions del mateix Bosch, però val a dir que els britànics van acceptar sense problemes altres refugiats catalans considerats també com a nacionalistes i els assignaren tasques de responsabilitat, com ara Josep Trueta. Les famílies Bosch i Trueta van compartir el lloguer d'una vella casa situada al 163 de Woodstock Road,⁵³ després del trasllat dels Bosch a Oxford el setembre i fins poc abans de la seva marxa a Colòmbia,⁵⁴ tot i que val a dir que els coneixements de Trueta sobre medicina de guerra eren molt més útils al govern britànic que els de Bosch sobre prehistòria un cop iniciada la Segona Guerra Mundial. La casa era una vella mansió de tres plantes rodejada de jardí i allunyada de la carretera. Les dues famílies van dividir l'espai, quedant instal·lats els Trueta a la primera planta i els Bosch a la planta baixa, on a més s'habilità una sala comuna que anomenaren «el club». Amb ells s'instal·là també Carmen Delgado, una noia de Sòria de divuit anys, minyona dels Bosch-García a Barcelona, que els havia acompanyat fins la Gran Bretanya.

Amb tot, no hi ha cap menció referida a Bosch en els arxius del Lincoln College, del qual va ser rector el seu amic Munro entre els anys 1918 i 1944, i Professorship of Classical Archaeology entre 1925 i 1956 John Beazley, lligat també a l'Ashmolean Museum, en el qual Bosch treballà després de la seva arribada, havent-se de deduir doncs que les relacions amb Munro i Henderson no van tenir en cap moment un caràcter públic sinó privat.⁵⁵ Però fins i tot en aquest darrer cas, el de la relació particular, s'ha de dir que no es conserven referències a la presència de Bosch a Oxford en la correspondència privada de Isobel Henderson conservada al Somerville College,⁵⁶ ni tampoc en la del seu amic

52. P. BOSCH GIMPERA (1980), *Memòries*, Barcelona, Ed. 62, p. 302.

53. AFCPS s/t. Carta de Bosch i Josefina García a Carles Pi i Sunyer i Carme Cuberta, s/d.

54. A. RODRIGO (1977), *Doctor Trueta. Héroe anónimo de dos guerras*, Barcelona, Plaza y Janés, p. 113-119.

55. Comunicació personal del senyor Andrew Musell, arxiver del Lincoln College d'Oxford, 12 de juliol i 8 d'agost de 2007.

56. . Comunicació personal de la senyora Pauline Adams, bibliotecària i arxivera del Somerville College d'Oxford, 10 de setembre de 2007.

íntim i confident el professor Gilbert Murray, amb qui va compartir diferents iniciatives de caràcter humanitari i polític, dipositada a la Bodleian Library, fet que no deixa de ser estrany per la importància i el crèdit –com a mínim en els ambients científics– que Bosch tenia (o havia tingut) a partir de 1931, en què es constituí el CISPP amb la participació de Myres.

Una explicació menys romàntica però més realista seria que Bosch va prendre la decisió d'emigrar a Colòmbia per la combinació de dos factors: la derrota de França davant els alemanys el juny de 1940, que va posar fi a la mal anomenada *guerra de broma*, i el perill d'invasió de la Gran Bretanya, que provocà el tancament d'un gran nombre de *colleges* i el trasllat del seu personal a altres centres, com en el cas del Lincoln College, els professors del qual van ser assignats a l'Exeter College per deixar lliures els edificis del primer, que aviat van ser adaptats com a residència i escola d'infermeres, perdent així Bosch un dels seus referents a la Universitat. En segon lloc, i molt més important, la plaça de Professor of European Archaeology a Oxford, que Bosch pretenia, havia estat compromesa verbalment en favor de Christopher Hawkes abans de l'esclat de la guerra, tot i que el nomenament no es va fer efectiu fins el 1946, un cop acabat el conflicte i desmobilitzat Hawkes, tenint en tot el procés un paper molt destacat el fill de John Myres, amic personal de Hawkes, que considerava Bosch un perill evident per al nomenament. Bosch explicaria molt temps després, de forma molt críptica, el procediment que se seguia a la Universitat per acordar i ratificar els nomenaments, sistema en el qual les relacions personals eren essencials:

En Inglaterra, antes de arreglar las cosas es necesario asistir a muchos parties, tomar muchos té, escribir muchas cartas, y hablar muy informalmente del tema (lo que no tiene el mismo significado que en Cataluña, pero que con frecuencia proporciona idéntico resultado). La guerra, en un pueblo con un sentido de la aventura aún más escaso que el de los comerciantes catalanes, hizo imposible que el compromiso fuera definitivo.⁵⁷

Però, tot i no resoldre els problemes d'estabilitat, al llarg de la seva estada a la Gran Bretanya intensificà els contactes amb Hawkes, Thomas Kendrick, Gordon Childe i Grahame Clark, gaudint del que qualificaria com «un període

57. ANC. Fons Bosch Gimpera. 66. Carta de Bosch a Josep Andreu i Abelló de 20 d'agost de 1940.

muy fecundo para ponerse al corriente de la problemática y la bibliografía reciente en Prehistoria». ⁵⁸ Robert Ranulp Marett, antic professor dels seus deixebles Batista i Roca i Alberto del Castillo, el convidà a participar en el congrés de la Speleological Society a Swansea, i Frederick Kenyon a impartir la prestigiosa Sir John Rhys Memorial Lecture on Celtical Archaeology a la British Academy, una conferència que publicaria amb el títol *Two Celtic Waves in Spain* i que es convertiria en un dels principals referents de la seva producció científica al llarg de la postguerra, així com una peça d'anàlisi i controvèrsia en els estudis sobre la prehistòria recent a la península Ibèrica per les crítiques que rebria d'alguns arqueòlegs espanyols. La importància del text consistia a relacionar les migracions cèltiques a la Península entre finals del segon mil·lenni i els primers segles del primer mil·lenni abans de Crist amb els assentaments protohistòrics de la regió del Rin i Bèlgica en funció de les tipologies materials documentades en totes dues àrees comparades amb les peninsulars, una explicació que, com comentaria al seu amic Raymond Lantier, tenia clares concordances amb la situació política contemporània:

Parece que realizaron una estancia prolongada en la Turena desde donde se dirigieron a España. Desde el Rhin parece que unos partieron por el Mosa y otros por la Lorena, dirigiéndose hacia el Loira y la Turena, mientras que otros vinieron desde Bélgica por la vía normal San Quintín-París-Chartres. Pongo estos movimientos en relación con las invasiones de Inglaterra en la época de Deverel-Rimbury y Channing Cross que representan la consecuencia de las primeras presiones germánicas en la época de Rauhtopf. El clímax de la presión, en todos los sentidos, se desarrolló a la vez por el Harz, por la línea de Teutoburgo-Cassel en dirección al Main y por el Rhin en dirección de Colonia-Aix la Chapelle-Belgica, de donde partirían las migraciones celtas hacia España. Parece que los alemanes no han dejado desde la antigüedad de embestir (yo diría de enmerdar) el mundo, especialmente a vosotros y a nosotros. ⁵⁹

La represa de la seva activitat científica, i molt especialment la preparació de la conferència, serien esmentades per Bosch en el primer intent que féu per restablir el contacte amb Pericot l'agost de 1939, quan participava al col·loqui

58. P. BOSCH GIMPERA (1980), *Memòries*, Barcelona, Edicions 62, p. 306.

59. IF. Fons Lantier. Ms. 8022. Carta de Bosch a Lantier de 29 de setembre de 1939.

de Swansea.⁶⁰ Així, expressaria al seu deixeble l'enyor per la terra perduda i el passat que difícilment hauria de tornar: «ayer estuvimos en varias cuevas que me recordaron las de Torroella de Montgrí que recorrimos juntos hace ya algunos años. El paisaje también se parece mucho a las montañas por las que paseamos buscando dólmenes, recordándome los días felices del pasado»,⁶¹ tot i que Bosch, per no comprometre el seu amic i evitar la censura de correspondència imposada pel govern franquista, redactà les seves primeres cartes en anglès, excusant-se per fer-ho: «no puedo escribirle a Ud. en un español suficientemente correcto, pero no creo que tenga usted dificultades en comprenderme. Usted sabe que tengo el suficiente respeto a su bella lengua como para no redactar correctamente esta carta». També intentà camuflar la seva personalitat signant les cartes amb el pseudònim Peter Forest, un joc de paraules infantil entre els significats català i anglès del seu cognom, però sense èxit, ja que els serveis d'informació militar a Barcelona tenien notícies sobre on era des del primer moment. L'1 d'abril de 1939, pocs dies després de l'arribada de Bosch a Oxford, la subsecció de Catalunya del Servei d'Informació i Policia Militar (SIPM) ja informava a la seu central a Burgos del treball com a professor de Bosch a la Universitat d'Oxford,⁶² i pocs dies més tard, el 18 d'abril, comunicava dades obtingudes a través d'un informador amb el nom en clau de «La novia» sobre els primers contactes polítics amb el Foreign Office: «es amigo íntimo del embajador de Inglaterra en España quien le ha hablado del exceso de represión de nuestras autoridades en relación con los rojos que han sido hechos prisioneros por los nuestros y que la reacción inglesa en este sentido, es contraria a nosotros». Les dates de les informacions obtingudes pels franquistes i gestionades pel SIPM indiquen com a úniques possibilitats de les filtracions els refugiats catalans a Perpinyà, que coneixien els viatges de Bosch a la Gran Bretanya, i persones vinculades a la Universitat de Barcelona que haurien comunicat les notícies que Bosch enviava als seus antics col·laboradors. Aquestes informacions passarien a engrossir els expedients oberts en contra seu tant a la mateixa Universitat com al Tribunal Regional de Responsabilitats Polítiques. Bosch creuria sempre que la policia de Barcelona va mantenir una certa vigilància sobre la seva persona i actuació al llarg de l'exili, revisant la correspondència que enviava o rebia del

60. BC. Llegat Lluís Pericot. Carta de Bosch a Pericot de 19 d'octubre de 1939.

61. BC. Llegat Luis Pericot. Carta de Bosch a Pericot de 7 d'agost de 1939.

62. AHN. Fons Ministerio del Interior - Policia. H-570. Bosch Gimpera.

seus amics de Barcelona, augmentant així les dades del seu dossier, i atribuiria la pèrdua d'algunes trameses o el seu endarreriment a la censura, car quan els mateixos corresponents aconseguïen enviar-li notícies des de fora d'Espanya no es produïa cap problema. Malgrat tot, val a dir que no hem pogut localitzar el suposat dossier policial, i que en l'arxiu del Ministeri de la Governació la fitxa oberta al seu nom va registrar la darrera anotació l'any 1948.⁶³

El treball acadèmic no va ser suficient per compensar Bosch dels rigors de l'exili. Lamentaria molt especialment la pèrdua del seu grup de treball a Barcelona, la possibilitat de realitzar intervencions arqueològiques i l'allunyament de bona part dels seus col·legues europeus motivat tant per la seva situació personal com per la política a Europa, que va destruir una gran part de la tasca de relació que tant ell com altres –Bersu, Obermaier, Lantier, Unverzagt– havien arribat a trenar en el temps que passà entre la celebració del iv Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica a Barcelona l'any 1929 i la constitució dels CISPP a Berna el 1931:

Lo recuerdo con frecuencia con gran tristeza. Me acuerdo de los buenos momentos en que nos reuníamos el comité de los cinco para fundar el Congreso de Prehistoria y la reunión de Berna. Parecía que habíamos olvidado los odios y los malentendidos consecuencia de la guerra y que íbamos a restablecer el carácter internacional de la ciencia y a mantener en campos separados a la ciencia y a la política.⁶⁴

Uns records que ja res –o molt poc– no tenien a veure amb el present, quan l'arqueologia espanyola havia donat un gir radical:

Al último Congreso de Arqueología (Berlín, 1939), nuestro Julio no ha ido porque la dignidad del «Imperio español» no podía permitir que el sonoro «idioma de Cervantes» no fuese admitido entre las lenguas oficiales, por lo que España, que había sido representada anteriormente por Mérida, Obermaier y yo mismo, lo fue por el pequeño Almagro. Es una locura.

63. P. BOSCH GIMPERA i R. OLIVAR BETRAND (1976), *Correspondència*, Barcelona, Proa, p. 30.

64. IF. Fons Lantier. Ms. 8.022. Carta de Bosch a Lantier de 15 de novembre de 1939.

DEFENSANT L'ACTUACIÓ DE LA GENERALITAT.
ELS INFORMES A LES AUTORITATS BRITÀNIQUES

El 23 de maig de 1939, Bosch escrigué des d'Oxford a Eurípides Foundoukidis, responsable de la Secció de Conservació d'Obres d'Art i Protecció d'Edificis i Monuments Artístics en Temps de Guerra de l'Office International des Musées, amb seu a París. En la carta anunciava la tramesa d'un dossier sobre la conservació del patrimoni i la recerca arqueològica a Catalunya al llarg de la guerra, demanant la seva publicació —o, si més, no la d'un resum— a la revista *Museion*. Pretenia així contestar les informacions tendencioses i falses que la premsa barcelonina publicava de forma reiterada⁶⁵ explicant el saqueig de les col·leccions del Museu Arqueològic, explicant a qui encara considerava un amic després de molts anys de relació professional que «no tenía ningunas ganas de ser fusilado por sus queridos compatriotas del Imperio español».⁶⁶

El text,⁶⁷ ampliàció d'un altre enviat la tardor de 1936, feia un repàs de les principals actuacions organitzades per la Generalitat, que no arribava però a ser complerta, ja que en quedaven fora moltes dades. Tanmateix, Foundoukidis, que fins i tot havia mantingut unes excel·lents relacions amb Bosch en els primers mesos de la guerra, quan encara creia que el govern de la República podria imposar-se als militars,⁶⁸ va respondre el 13 de juny indicant que no podia publicar el text al·legant que les dades eren iguals a les ja publicades en els números de la revista corresponents a setembre-octubre de 1936 i juliol-agost de 1937,⁶⁹ i afegint que tindria en compte el text en la redacció d'una monografia sobre la protecció del patrimoni artístic en temps de guerra que redactava aleshores,⁷⁰ un

65. *La Vanguardia Española*, 26 d'abril de 1939.

66. Arxiu UNESCO. Documentación OIM. Correspondencia Bosch y Gimpera (Don Pedro). Carta de Bosch a Foundoukidis de 23 de maig de 1939.

67. El text complet de l'informe pot consultar-se a F. GRACIA i G. MUNILLA (2011), *Salvem l'Art. La protecció del patrimoni cultural català durant la Guerra Civil*, Barcelona, La Magrana, p. 364-368.

68. Arxiu UNESCO. Documentación OIM. Correspondencia Bosch y Gimpera (Don Pedro). Carta de Bosch- Foundoukidis de 20/05/1936; Carta Foundoukidis-Bosch de 29/06/1936; Carta Foundoukidis-Bosch de 12/05/1936.

69. P. BOSCH GIMPERA (1937), «Le Musée d'Archéologie de Barcelone et l'Organisation archéologique de la Catalogne», *Mouseion*, 37-38, p. 59-76.

70. Arxiu UNESCO. Documentación OIM. Correspondencia Bosch y Gimpera (Don Pedro). Carta de Foundoukidis a Bosch de 13 de juny de 1939.

treball que no veuria la llum. Decebut per la resposta, Bosch ho intentaria de nou a principi de juliol, insistint en el fet que sense les dades corresponents a la darrera fase de la guerra la visió restava incompleta, i expressant al seu amic la necessitat que tenia de respondre a les acusacions que rebia en aquells moments a Barcelona:

Es muy urgente porque [...] se dice que el Museo Arqueológico había sido saqueado y parcialmente enviado al extranjero. He tenido noticias de que mi ayudante Serra Ráfols, que me ayudó en la evacuación de los museos, sabía donde se habían enviado las colecciones, y conservaba los inventarios, no quiere decirlo a las nuevas autoridades, probablemente por miedo, puesto que si la teoría oficial es que «los rojos» habían como dicen literalmente «en su vesania feroz» «intentado robar o destruir» el museo, el culpable feroz de la vesania soy yo y, en este caso, es necesario que aquellos que me conocen sepan cuál ha sido mi actuación.⁷¹

Bosch envià un segon informe més ampli que tampoc seria publicat.⁷² La raó de la posició de Foundoukidis s'ha de cercar en la seva proximitat política amb els guanyadors de la guerra, fet que l'impulsà a trencar les relacions amb un destacat representant dels vençuts com Bosch. De fet, mentre Bosch intentava aconseguir el seu ajut per publicar els informes a *Museion*, Foundoukidis envià a Pedro Muguruza Otaño, director del Servei de Defensa del Patrimoni Artístic Nacional (SDPAN) franquista, una carta en la qual adjuntava un informe propi sobre les destruccions del patrimoni artístic espanyol, compilat a partir de notícies de premsa, perquè hi donés la seva opinió i hi afegís allò que considerés rellevant. El to de l'informe, viciat per la propaganda franquista, es desprèn d'aquesta afirmació: «durante la ofensiva de Cataluña, los jefes republicanos acosados vendieron como saldos algunas obras de arte para asegurarse medios de subsistencia»,⁷³ un comentari que enllaçava amb les acusacions contra Bosch i els responsables del patrimoni històric i artístic de la Generalitat publicades en la premsa barcelonina, essent evident que, ja fos per con-

71. Arxiu UNESCO. Documentación OIM. Correspondencia Bosch y Gimpera (Don Pedro). Carta de Bosch a Foundoukidis, s/d (probablement juliol de 1939).

72. Arxiu UNESCO. Documentación OIM. Correspondencia Bosch Gimpera (Don Pedro). Carta de Bosch a Foundoukidis, s/d. (probablement juliol de 1939). El text complet de l'informe pot consultar-se a F. GRACIA i G. MUNILLA (2011), *Salvem l'Art. La protecció del patrimoni cultural català durant la Guerra Civil*, Barcelona, La Magrana, p. 369-371.

73. Arxiu UNESCO. Documentació OIM. Carta de Foundoukidis a Muguruza de 12 de maig de 1939.

venciment o per tàctica, el responsable de la OIM havia decidit atorgar-los crèdit; i el mateix 13 de juny en que negà a Bosch la publicació del seu informe escriví a Muguruza, confirmant la rebuda de les seves acotacions a l'informe i indicant: «serà un plaer publicarlo en el próximo suplemento mensual de *Museion* a la espera de recibir la relación completa de las actuaciones que se publicará en un volumen especial de *Museion*». ⁷⁴ Per defensar-se de les acusacions, Bosch redactà un informe per al Foreign Office sota el títol «The Archaeology in Catalonia during the Spanish war» ⁷⁵ (Annex II), el contingut del qual és una reinterpretació ampliada de part dels textos enviats a Foundoukidis els anys 1936 i 1939. De forma paral·lela, amb en Pi i Sunyer ja havia redactat un altre informe dirigit també a les autoritats britàniques titulat «La protecció i salvaguarda del Patrimoni Històric i Artístic de Catalunya», basat en els documents anteriors, sense gaire precisió i fet a corre-cuita, car els errors en les dates i els conceptes hi són molt evidents. Probablement el text es va començar a treballar a París entre els mesos de febrer i març de 1939, quan calia donar una resposta a la propaganda franquista que acusava els responsables de la Generalitat de la pèrdua del tresor artístic català, ja que bona part de les peces eren a Ginebra i París i la resta romania encara als dipòsits de Darnius, Olot i Vic, subjectes al control del SDPAN. Abans de lliurar-lo, Bosch l'ensenyà a alguns dels seus amics britànics, com ara a *sir* Arthur Evans, del British Museum. ⁷⁶

Val a dir que les seves gestions eren del tot necessàries. A finals d'octubre de 1939 va rebre una carta de Pericot, enviada a través de l'hispanista alemany Adolf Schulten, en la qual el seu antic deixeble, a més d'explicar-li els seus problemes arran del procés de depuració que havia d'afrontar, li indicava que, al Museu, Almagro Basch havia mantingut en els seus llocs Josep Colominas i Josep de Calasanç Serra Ràfols, ⁷⁷ i havia advertit també que no tenia intenció de

74. Arxiu UNESCO. Documentació OIM. Carta de Foundoukidis a Muguruza de 13 de juny de 1939.

75. ANC. Fons Bosch Gimpera. 66. 2.12.10. *The archaeology in Catalonia during the Spanish war*.

76. El text de l'informe es pot consultar a C. PI I SUNYER i P. BOSCH (1992), *Informes a les autoritats britàniques*, Barcelona, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònomic i Locals, p. 17-23, i a F. GRACIA i G. MUNILLA (2011), *Salvem l'Art. La protecció del patrimoni cultural català durant la Guerra Civil*, Barcelona, La Magrana, p. 375-382, amb comentaris sobre el contingut.

77. F. GRACIA (2002-2003), «La depuración del personal del Museo Arqueológico de Barcelona y del Servicio de Investigaciones Arqueológicas después de la Guerra Civil (1939-1941)», *Pyrenae*, 33-34, p. 303-304.

canviar res, sinó més aviat de fer tot el possible per «salvar l'obra del seu fundador», tot i que Bosch no deixà de notar la dificultat de fer encaixar aquesta idea amb les acusacions d'espoli fetes poques setmanes abans i amb l'oblit permanent del seu nom.⁷⁸ I tenia raó, ja que en paral·lel Pericot recomanava vivament Almagro a Lantier, fet que li suposaria un aval científic de pes en funció de la seva curta trajectòria abans de 1939:

Hace una semana se reinauguró el Museo de Arqueología; la instalación, igual. No han llegado aún las piezas de Ampurias; en cambio se ha traído el mosaico del Circo de Gerona; el personal sigue todo el mismo; el nuevo director, Martín Almagro, que fue alumno mío en Valencia y luego de Obermaier, ha tenido un gran éxito; se ha portado muy bien y con gran nobleza; ha sido una suerte para el museo su nombramiento.⁷⁹

I no només això, sinó que Pericot va arribar fins i tot al punt d'enllaçar els nous treballs desenvolupats al Museu amb els empresos per l'Escola de Barcelona que Bosch dirigí, talment com si la guerra no hagués tingut lloc: «dentro de poco empezará a publicarse una revista del Museo de Arqueología que será continuación de las publicaciones de la Escuela de Barcelona [...] queremos hacer una cosa que esté bien y muestre como la nueva España se preocupa por estos estudios».⁸⁰ Val a dir que la revista, *Ampurias*, era una idea de Bosch i que el primer número, que ara es publicaria amb una nova orientació política, estava pràcticament acabat el 1936. I encara més: el febrer de 1940 Almagro, volent aprofundir les relacions amb Lantier, Vaufrey, De Mannenville i Breuil, no dubtà a atacar davant Lantier la tasca de Bosch sense tenir en compte les excel·lents relacions que tots dos tenien, en un clar intent d'escombrar del camp de la recerca internacional el seu predecessor en el càrrec:

Espero que nos envíe pronto sus publicaciones y continuar las buenas relaciones con este Museo Arqueológico, completamente instalado ya, e incluso ampliado tras la destrucción que sufrió a causa de la política roja que lo convirtió en refugio antiaéreo, y envió todos los objetos a Ginebra con gran peligro y sin

78. IF. Fons Lantier. Ms 8.022. Carta de Bosch a Lantier de 29 d'octubre de 1939.

79. IF. Fons Lantier. Ms 8.023. Carta de Pericot a Lantier de 12 d'agost de 1939.

80. IF. Fons Lantier. Ms 8.023. Carta de Pericot a Lantier de 19 de desembre de 1939.

razón alguna, tan sólo por odio y negación. Cuando en un futuro pueda visitar España, comprobará por sí mismo la gran catástrofe que ha sufrido mi patria. Espero mucho de su amabilidad y de la de los amigos y colegas franceses para rehacer nuestra biblioteca. Su colaboración será una prueba de la amistad que deseo entre nuestros dos países.⁸¹

Una relació que, en efecte, s'ampliaria —«me siento emocionado por las demostraciones de afecto que me expresa en relación a nuestro país»— utilitzant tots els recursos disponibles, com ara l'ambaixada d'Espanya a París.⁸² Tot i que Lantier, com altres investigadors francesos, mantindran relacions científiques i d'amistat amb Bosch, no renunciaran a treballar amb els arqueòlegs que van ocupar llocs de rellevància dins l'organigrama acadèmic i científic franquista, com ara Pericot, Almagro, Martínez Santa Olalla, Blas Taracena i Isidre Ballester.⁸³

Bosch es mantingué en contacte amb Pi i Sunyer arran de la seva arribada a la Gran Bretanya, enviant a França per mitjà seu les notícies que aconseguia recollir sobre la posició política de les autoritats britàniques. Així, el 24 de juliol de 1939 indicà que hi havia tres possibles orientacions: que els britànics s'entenguessin amb Franco; que intentessin mantenir la neutralitat davant un més que probable conflicte a Europa; i en tercer lloc, si no fossin possibles les dues anteriors, que intentessin donar suport a una solució monàrquica.⁸⁴

El següent informe per a les autoritats britàniques estigué relacionat amb la seva actuació a la conselleria de Justícia⁸⁵ i amb la campanya de descrèdit contra els governs de la Generalitat i la República en relació amb la persecució religiosa que es produí al territori republicà a partir de juliol de 1936, informacions en molts casos basades en fets reals que van ser amplificades i repetides constantment pels partidaris del nou govern espanyol fins influir decisivament en la

81. IF. Fons Lantier Ms 8.022. Carta d'Almagro a Lantier de 22 de febrer de 1940.

82. IF. Fons Lantier Ms. 8.022. Carta d'Almagro a Lantier d'11 de febrer de 1940.

83. IF. Fons Lantier. Ms. 8.023. Carta de Taracena a Lantier de 12 de març de 1940; Carta de Taracena a Lantier de 29 d'agost de 1940; Carta de Taracena a Lantier de 19 de febrer de 1946; Carta de Taracena a Lantier de 14 de febrer de 1948; Carta de Taracena a Lantier de 10 de març de 1948.

84. AFCPS. Carta de Bosch a Pi i Sunyer de 24 de juliol de 1939.

85. El text original duia per títol: «The administration of Justice and the prison services in Catalonia». ANC. Fons Bosch Gimpera, 66. 2.14.5. Una traducció al català del text es pot consultar a C. PI I SUNYER i P. BOSCH (1992), *Informes a les autoritats britàniques*, Barcelona, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònomic i Locals, p. 25-40.

població anglesa, que si bé coneixia els crims comesos al bàndol republicà no tenia idea del que havia succeït en el nacional. L'octubre de 1939, Bosch explica al seu amic Lizaso⁸⁶ que ha assistit a un servei religiós a Oxford en el qual el capellà ha insistit en els primers sense esmentar els segons; i que quan, en acabar la cerimònia, ell l'ha interpellat, recordant-li:

que esperábamos que en el aniversario de Guernica y de Durango expondría también las fotografías de la profanación de la iglesia en que fue muerto el cura mientras decía la misa, tanto más grave en cuanto que estas profanaciones del País Vasco se hicieron por la aviación alemana al servicio de un gobierno que se llamaba católico, mientras que las de los milicianos las hacía gente inculta que acaso no habían sido educados en los principios de nuestra religión y que por ello eran más dignos de compasión que de otra cosa, nuestro hombre nos ha contestado: «I dont believe this».

Bosch es va centrar especialment en la crítica de dues obres: *Spain the church and the others* d'Allison Peers i *The Glory of Martyred in Spain* del pare Luis de Carreras, publicat originalment amb el títol *Grandeza cristiana de España* i finançat per Francesc Cambó:

aquest llibre ens farà mal directament a nosaltres, doncs el grandíssim fill de puta d'en Carreras (jo vaig llegir el llibre a Suïssa l'any passat) dona dades molt concretes i generalment veritat, però com és natural no diu que ell i altres varen ésser salvats per en Gassol i per la Generalitat i que els va faltar temps per anar-se'n a can Franco,⁸⁷

opinió que repetiria en diferents ocasions, indicant quina era la darrera intenció del llibre:

La tesi és que hi hagué algun cas de salvament degut a algunes persones de bons sentiments, però com a cas individual i mai com a cosa de partits o d'institucions. Al final col·loca la tesi de l'anticomunisme i d'en Franco com a salvador d'Espanya [...] el perill és que amb el llibre pretén demostrar el fracàs de les insti-

86. ANC. Fons Bosch Gimpera, 66. 3.21. Carta de Bosch a Lizaso de 29 d'octubre de 1939.

87. AFCPS s/t. Carta de Bosch a Carles Pi i Sunyer, s/d. (probablement de finals de novembre de 1939).

tucions que encarnaven l'autonomia de Catalunya i dels partits democràtics i que si es deixa sense resposta, ho aconseguix.⁸⁸

Per intentar reconduir la situació, Bosch i Pi i Sunyer redactaren un informe explicant el paper de la Generalitat en relació amb l'església catòlica al llarg de la guerra, insistint en les mesures que la conselleria de Justícia impulsà per facilitar la llibertat de culte l'any 1938, sempre, però, dins del reduït camp de maniobra permès pel govern de Negrín, els partits polítics d'esquerra i els sindicats. El text, titulat «Informe sobre la religión en Cataluña durante la Guerra Civil»,⁸⁹ va ser finalitzat i lliurat, però la seva transcendència va ser mínima o nul·la en una societat intoxicada per la propaganda franquista al llarg de la guerra. Bosch no es cridà a engany, ja que era plenament conscient del rearmament ideològic que per als conservadors tenia la doctrina eclesiàstica:

Desgraciadamente, España vive todavía en la Prehistoria. De ello se deriva que por una parte los obispos se inmiscuyan en temas políticos, se olviden con demasiada frecuencia de las palabras de Jesús, y prediquen la Guerra Santa, y por otra parte, que los anarquistas quemen las iglesias y maten a los sacerdotes. Si durante la Edad Media los obispos hubiesen obedecido algunas órdenes como la prohibición de leer determinadas frases de la encíclica, probablemente se les hubiera tachado de cismáticos. Actualmente la Falange es la suprema autoridad en cuestiones dogmáticas, tal y como Hitler pretende serlo en Alemania. Por razones diversas Hitler ayudó a Franco a bombardear a la población civil y pacífica, y a hacer olvidar las bases de las leyes de guerra establecidas por los eclesiásticos españoles y los jesuitas en el siglo xvii. Y por todo ello yo tengo el honor de ser huésped de la Universidad de Oxford. En España tuve el honor de estar detenido y de que pidieran para mí cadena perpetua o muerte, por la ofensa de haber intentado reformar y hacer más eficiente la Universidad.⁹⁰

88. AFCPS s/t. Carta de Bosch a Carles Pi i Sunyer de 14 de desembre de 1939.

89. El document original duia per títol: «Report on Religion in Catalonia during the Civil War». ANC. Fons Bosch Gimpera, 66. 2. 12.13. Es tracta de la versió definitiva. Se'n conserven també dos esborranys parcials amb referències a les vinculacions entre religió i política que no van ser incloses en el text definitiu: ANC. Fons Bosch Gimpera, 66. 2.15.12. Una traducció al català del text es pot consultar a C. PI I SUNYER i P. BOSCH (1992), *Informes a les autoritats britàniques*, Barcelona, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònoms i Locals, p. 41-84.

90. ANC. Fons Bosch Gimpera 66. Carta de Bosch a John Anthony O'Brien de 2 de febrer de 1940.

CONTACTES POLÍTICS. UNA CERTA IDEA D'ESPANYA

Tot i l'interès dels representants de la Generalitat, els contactes polítics no van anar més enllà, la majoria, de reunions informals amb altres refugiats polítics, especialment bascos,⁹¹ més ben organitzats que els catalans, i alguna trobada amb representants del govern britànic regides sempre per la mateixa idea: intentar conèixer les seves intencions en relació amb Franco un cop iniciada la guerra europea. Un dels principals interlocutors d'aquesta etapa va ser Denis Cowan, membre del Foreign Office, però en realitat agent de l'espionatge anglès, a qui Bosch havia conegut a Barcelona com a membre d'una comissió de la Creu Roja per facilitar el bescanvi de presoners, tasca en la qual fou ajudat per l'encarregat de negocis a Barcelona, John Leche.⁹² En els *parties* que tant avorrien Bosch se sentien tota classe de rumors, entre els quals en destaquen dos: la influència de l'ambaixador d'Espanya a Londres, el duc d'Alba, sobre el govern britànic, per la seva vinculació amb la família reial, i el suposat cansament del mateix duc respecte a la forma d'actuar de Franco.⁹³ Altres rumors que Bosch inclogué en la seva correspondència entre finals de 1939 i mitjan 1940 esmentaren suposades aproximacions britàniques a Indalecio Prieto; la possible formació d'un govern de coalició a Espanya integrat per representants de partits d'esquerra i dreta, exclosos falangistes i comunistes; i fins i tot una regència encapçalada pel duc d'Alba. Al mateix temps, els exiliats comentaven les notícies, vertaderes, distorsionades o simplement falses, que rebien d'Espanya i en les quals sempre s'inclouïa el mateix fet: el descontentament de la població cap al regim franquista, l'existència de preparatius per a una revolució que el faria fora del poder, i les converses entre diferents grups per afavorir la restauració de la monarquia en la persona de Joan de Borbó.⁹⁴ Però, més enllà dels desitjos, el cert era que totes les converses no eren sinó una esperança sense cap fonament real, el somni de tots els exiliats sense futur que desitgen retornar a casa. Un cop iniciada la guerra, era evident que França i Gran Bretanya apostaven per la neutralitat espanyola, i encara més un cop confirmat el pacte entre nazis i soviètics l'agost de 1939. A més, l'entrellat de relacions creuades entre els partidaris

91. AFCPS s/t. Carta de Bosch a Carles Pi i Sunyer de 12 d'octubre de 1939.

92. AFCPS s/t. Carta de Bosch a Carles Pi i Sunyer de 15 d'octubre de 1939.

93. AFCPS s/t. Carta de Bosch a Carles Pi i Sunyer, s/d (probablement octubre de 1939); Carta Bosch-Carles Pi i Sunyer de 18/10/1939.

94. AFCPS s/t. Carta de Bosch a Carles Pi i Sunyer de 2 de desembre de 1939.

de Franco feia molt difícil precisar quins grups o persones podrien encapçalar un moviment per canviar el regim, especialment havent de comptar amb el suport de l'exèrcit, sobre el qual pesava una fèrria disciplina.

Fou en aquest context quan Bosch modelà definitivament la seva visió d'una Espanya federal amb una Catalunya amb poder polític i econòmic real, organitzada a partir d'un fort sentiment nacionalista, però vinculada a la resta de pobles d'Espanya. Amb una visió molt propera a la concepció política dels Estats Units, no defensava la via de la independència plena. Eren idees que ja havia expressat públicament amb anterioritat, com en el discurs d'inauguració del curs acadèmic 1937-1938 pronunciat a la Universitat de València,⁹⁵ idees que no deixà de treballar i repetir al llarg del seu exili:⁹⁶

El punto esencial es naturalmente que cada pueblo peninsular mantenga su personalidad y soberanía, aunque después se llegue a una coordinación. Para Cataluña y Euskadi no existe naturalmente ningún problema, igual que para Galicia. El problema es Andalucía frente a Castilla y Aragón. Esencialmente, Andalucía, yo creo que es una nación tan auténtica como las demás, tan sólo que ha sido empastifada por Castilla y que tiene poca conciencia nacional. Por la mezcla con los castellanos, se la podría hacer ir unida a Castilla si no se considera viable que vaya sola, pero en todo caso creo que debe dársele una autonomía muy amplia y reconocerla como nación. Si se consiguiera dejar sola a Castilla sería una gran cosa, y en todo caso debería avivarse un sentimiento nacionalista en su seno para evitar el resurgimiento de los dogmas unitarios. Probablemente lo ideal sería una Castilla entendida como república federal (con autonomías plenas en Asturias y Andalucía, y si se le enganchaba Aragón, también para Aragón) y con autonomías

95. P. BOSCH GIMPERA (1978): *Espanya*. Ed. Edicions 62. Barcelona.

96. Bosch Gimpera es dedicà especialment al llarg de la dècada de 1940 a escriure articles explicant la seva visió de la història d'Espanya i les relacions entre Catalunya i Espanya. Entre els textos més representatius cal esmentar: P. BOSCH GIMPERA (1941), «Dos Españas», *El Tiempo*; P. BOSCH GIMPERA (1941), «Dos interpretaciones de la Historia de España», *España*, 1; P. BOSCH GIMPERA (1941), «Convivencia y tolerancia en la Historia de España», *América*, 12, p. 19-21; P. BOSCH GIMPERA (1942), «Espanya», *El Poble Català*, 12; P. BOSCH GIMPERA (1943), «Para la comprensión de España», *Cuadernos Americanos*, II, 1, p. 153-174; P. BOSCH GIMPERA (1943), «España, un mundo en formación», *Mundo Libre*, 19, p. 67-75 i 20, p. 65-76; P. BOSCH GIMPERA (1944), «Pluralidad e integración españolas», *Primera Reunión de Profesores Españoles Emigrados*, La Habana, p. 169-170; P. BOSCH GIMPERA (1946), «Dos Españas», *Las Españas*; P. BOSCH GIMPERA (1946), «España y el Estado español», *España Nueva*, 27. Anys més tard resumiria la seva posició a P. BOSCH GIMPERA (1972), «Espanya i Catalunya», *Xaloc*, 50, p. 70-72.

de menor calado para Extremadura, Murcia y Santander, confederada con los demás estados peninsulares. Aragón, si se le pudiera unir a alguien debería ser con Navarra, en el supuesto que Euskadi aceptase la separación de Navarra. Me parece que los navarros son la rémora que tendrán siempre los vascos, y que sobre la realidad vasca de Navarra habría mucho que decir. Propiamente dicho, los navarros son más aragoneses que vascos, pero claro, se trata de un problema muy difícil.⁹⁷

Les idees polítiques de Bosch es van veure influenciades pel seu coneixement del pes de la tradició centralista dels estats europeus arran de la definició del concepte de *nació* posterior a la Revolució Francesa i al Congrés de Viena. Una posició que el situà en la defensa de la unitat d'Espanya, qüestionant però durament la forma en la què s'havia produït, utilitzant sovint referències als seus estudis arqueològics, especialment les conclusions de la seva principal obra fins al moment, la *Etnologia de la Península Ibérica*, editada el 1931:

Ni racial ni històricamente puede decirse que no seamos españoles. Desgraciadamente tenemos también todos los defectos de los españoles. La unidad de España está mal hecha, o mejor, no está hecha todavía sino por la fuerza y sin soldar las partes. Pero ni será nunca posible romperla (y los catalanes no somos capaces de hacerlo por muchas razones), ni nos dejarían hacerlo las potencias occidentales, Francia e Inglaterra: Francia porque una Cataluña o un Euskadi independiente le daría miedo por sus propias minorías catalana y vasca, y tanto Francia como Inglaterra porque no se acaban de enterar del problema, y les resulta más sencillo tratar con una sola España que con tres, y además los castellanos y el paisaje de la meseta les tiene robado el corazón.⁹⁸

Bosch defensava que, un cop acabada la guerra, el model imposat d'una Espanya centralista acabava definitivament amb els intents de col·laboració de Catalunya amb l'estat:

En bona tesis democràtica la sobirania resideix en el poble i es irrenunciable, essent l'estat sols l'orgue d'expressió d'aquesta sobirania anterior a l'estat i inconculcable per l'Estat. Com l'individu té una personalitat i uns drets que estan per

97. AFCPS s/t. Carta de Bosch a Carles Pi i Sunyer, s/d. (probablement finals de novembre de 1939).

98. AFCPS s/t. Carta de Bosch a Carles Pi i Sunyer de 25 de gener de 1940.

damunt de l'estat i que son anteriors a ell, i que l'Estat no pot desconèixer, perquè s'ha constituït precisament per garantir-los i fer-los efectius coordinant la llibertat de tots. Tot el que no sigui això és totalitarisme i està en oposició amb la tesis i els mètodes democràtics. La autonomia catalana no era una mera autonomia administrativa sota un estat políticament unitari, sinó el ple reconeixement de la personalitat nacional de Catalunya encara que se l'anomenés «regió» i que, en la pràctica, es possessin limitacions i es frustrés l'exercici de l'autonomia [...] tampoc representaven la Generalitat, el seu President, el Parlament i el govern català mers organismes administratius. La Generalitat volgué restaurar l'antiga Generalitat, símbol de la sobirania catalana, el President de Catalunya i el Parlament eren òrgans d'aquesta sobirania i el seu nexse amb la República, malgrat no s'hagués expressat clarament, era un nexse federal.⁹⁹

Amb els plantejaments esmentats, Bosch col·laborà en la redacció d'un text de bascos i catalans en el qual es pretenia definir la estructura política d'Espanya, treball en el qual defensava un estat federal on es respectessin els elements definidors de la identitat dels diversos pobles d'Espanya, un factor que considerava essencial en aplicació de la seva visió catalanista i liberal, però que també contribuís a defensar una definició igualitària entre totes les comunitats,¹⁰⁰ culpant la visió imperialista de Castella, ara impulsada per la Falange i Franco, com a element de partida del fracàs de l'Estat. En el text s'indicava el següent:

La posición de los catalanes y de los vascos en relación con su propio problema y con el general de la península, ha sido siempre la de creer esencial el respeto a las personalidades de los distintos pueblos y de su soberanía, a la vez que siempre han deseado colaborar eficazmente a la obra común. La historia de España demuestra que los catalanes no han sido nunca infieles a estos principios y sólo cuando la opresión del Estado Central los ha llevado a buscar soluciones desesperadas han propugnado una independencia absoluta [...] el fin de la guerra ha cancelado todos los compromisos de Cataluña con el Estado español histórico, fracasado en su intento de crear una España uniforme y centralizada bajo los Reyes Católicos, los Austrias y los Borbones, habiendo agostado en flor el experimento de convivencia de sus pueblos en un régimen de libertad. Las veja-

99. ANC. Fons Bosch Gimpera. 66. 11.1.

100. ANC. Fons Bosch Gimpera. 66. 3.07. *Informe presentado a Chatham House (Royal Institute for International Affairs)*.

ciones actuales del gobierno «nacionalista» dificultan otra vez hallar una solución y demuestran que la asimilación no es posible.

Com a fórmula per assolir l'estat federal, es proposava un seguit de punts:

Respeto a la personalidad y a la libertad de los individuos y de los pueblos; gradación de autonomía. A) plena para los pueblos con caracteres de nación y conscientes de ellos (Galicia-Portugal, Euskadi, Cataluña, Castilla). B) en un grado de relación con las circunstancias para los pueblos que no han llegado a su madurez (Aragón, Canarias) o que constituyendo una verdadera nacionalidad, su consciencia colectiva no se halla lo bastante despierta para sentir su personalidad (Andalucía). C) autonomía interior administrativa para las regiones con personalidad marcada dentro de los pueblos con caracteres de nación: Asturias, Murcia en Castilla, Valencia y Baleares en Cataluña, Navarra en Euskadi, Galicia en Portugal; reducción de las intervenciones de los organismos generales de la Península a lo estrictamente esencial para mantener la cohesión y coordinación, evitando el predominio o la hegemonía de uno de los pueblos peninsulares, cualquiera que sea lo intente; fortificación de la solidaridad económica entre los pueblos y colaboración de todos en las empresas colectivas, especialmente en las coloniales, tanto de España como de Portugal; reducción del ejército a lo meramente indispensable en las líneas generales del concierto europeo y su alejamiento absoluto de cualquier intervención política [...] Esto, que es imposible en un Estado unitario que excluiría siempre a Portugal y que vejaría a Euskadi, Cataluña y Galicia y suprimiría las posibilidades de desarrollo de Andalucía, ha de buscarse con un sistema federativo, lo suficientemente elástico para respetar todos los grados de desarrollo de pueblos y regiones.

El projecte, totalment allunyat de la realitat present i futura d'Espanya, intentava la superació dels conflictes territorials sorgits i no resolts arran de la guerra de 1640 amb la proposta de reunificació d'Espanya i Portugal en un únic estat, preveient també la definició dels organismes confederals que devien regir el projecte. Es propugnava la creació d'un Consell Confederal integrat pels presidents dels estats autònoms, els governadors generals dels territoris i un nombre limitat de representants dels governs dels estats, essent les seves funcions executives les relacionades amb l'economia, el comerç exterior, la banca federal, la moneda, els pesos i les mesures, les comunicacions terrestres, marítimes, fluvials i aèries, correus i telègrafs; la coordinació dels serveis particulars

dels estats i territoris autònoms; la legislació del treball i penal; les directrius per mantenir l'ordre públic; la defensa del territori confederal; les relacions internacionals; l'orientació de la política cultural dels territoris i la coordinació de les institucions culturals. També es preveia l'existència d'un Senat federal format pels expresidents dels estats i un nombre limitat de representants dels estats autònoms, nomenats pels seus parlaments, així com representants dels organismes dels territoris amb la funció d'exercir la funció legislativa confederal; i un tribunal federal, inspirat en el model del Tribunal Suprem dels Estats Units, amb competències per decidir els conflictes jurisdiccionals entre els estats i aplicar la Constitució Federal.¹⁰¹ Al llarg de la República mai no s'havia arribat a fer una proposta similar per construir un autèntic estat federal. Val a dir, però, que les circumstàncies en què va ser redactat l'informe facilitaven la presentació d'idees avançades que en el camp de l'aplicació pràctica no superaven l'estadi de la quimera, car si les circumstàncies ho haguessin permès les línies mestres s'haurien trobat amb una dura oposició, per part no només de les dretes, sinó també dels partits de classe partidaris d'una organització centralitzada de l'estat, com es veuria pocs anys després a Mèxic arran de les negociacions per constituir un front opositor unit a la dictadura de Franco. Eren, en tot cas, reflexions molt personals que defensaria però amb insistència i ferma, un nacionalisme no exclouent que es convertiria en la base de les seves intervencions polítiques. Amb el títol «Memorandum to the Royal Institute of International Affairs. Presented by the Basque and Catalan Delegations in London. March 1940»,¹⁰² el document fou presentat al Foreign Office, però, com era lògic i evident, sense obtenir cap resposta.

Al principi de 1940, Bosch comprovà un canvi d'actitud dels britànics respecte a la situació política d'Espanya i els refugiats catalans, en el moment en què la premsa començava a presentar la Guerra Civil com la primera fase del conflicte europeu. Va considerar aleshores la necessitat d'explicar la posició de Catalunya i el seu govern, especialment en relació amb les demandes que molts dels seus amics i coneguts li feien sobre el paper de la Generalitat al llarg de la guerra, i va proposar a Pi i Sunyer redactar un comunicat que donés resposta a les preguntes següents: els motius pels quals la Generalitat va ser incapaç d'oposar-se a l'actuació dels comunistes i aconseguir la devolució d'habitatges i

101. ANC. Fons Bosch Gimpera 66. 3.07.

102. ANC. Fons Bosch Gimpera 66. Caixa 2. 3.24.

fàbriques als seus propietaris; les relacions amb el govern de Negrín i els motius pels quals el govern català no va poder oposar-se a les disposicions del govern de la República; els motius que propiciaren el control de la situació política de Catalunya per la FAI i les raons que propiciaren el manteniment d'aquesta situació fins el maig de 1937; i la política econòmica de la Generalitat, en especial en relació amb el problema de les col·lectivitzacions.¹⁰³ Però en aquest període Bosch començava a distanciar-se de les opinions polítiques de Pi i Sunyer, en especial a causa de la seva deriva independentista, a la qual s'oposà.

Poques setmanes després Bosch tindria un nou desencís en relació amb la seva activitat política: les crítiques sobre la seva actuació com a conseller del govern Companys formulades pels mateixos exiliats, especialment per les relacions amb el govern de Negrín. Bosch creia que aquells que formulaven els retrets oblidaven que la Generalitat no tenia ni els recursos ni el poder polític per dur a terme una política diferent a la del govern de la República, i se'n sentí especialment dolgut, ja que el govern català no només havia protestat davant Negrín per molts motius, com ara la gestió de les presons o el menysteniment amb què el president havia tractat als representants del poble de Catalunya, sinó que fou un dels consellers més crítics arran del seu viatge a València el 1937 formant part de la delegació de la Generalitat, fets que van fer que mantingués sempre una actitud de rebuig envers la figura de Negrín, a qui qualificaria el 1952 com de «nefasta memoria».¹⁰⁴

Però tot i les crítiques, Bosch no deixà d'assumir plenament el seu paper com membre d'un govern legítim:

Formé parte del último gobierno de la Generalitat y participé de sus responsabilidades, y como ciudadano no puedo desentenderme de todo aquello que sea una cuestión vital para Cataluña y para los catalanes [...] éramos ciudadanos de un país democrático y estábamos enrolados en partidos democráticos y es preciso que seamos fieles a nuestros principios de siempre [...] qué duda cabe que debería formarse el frente catalán con todos aquellos que no han tenido y que rechazan las concomitancias con Franco o con Moscú, y que todavía creen en la eficacia de los principios liberales y democráticos y que sienten el catalanismo. No tendría que excluirse ninguna ideología ni de derechas ni de izquierdas, ni a

103. AFCPS s/t. Carta de Bosch a Pi i Sunyer de 2 de gener de 1940.

104. BC. Llegat Lluís Pericot. Carta de Bosch a Pericot de 3 de juliol de 1952.

ningún partido como tal [...] ningún ideal político como ideal es responsable de la derrota [...] siempre han existido dos formas de actuar: intervenir cuando se cree poder hacerlo con éxito, o sacrificarse para actuar, en la medida de lo posible, teniendo que soportar muchas cosas desagradables para salvar lo que se pueda. Los que hemos tenido que actuar de la segunda forma, sabemos lo que significa, pero aunque se pasen muchas amarguras y se tenga frecuentemente la sensación de realizar una tarea estéril, el haber podido evitar una injusticia, o haber aportado un poco de consuelo también es una compensación moral y, en todo caso, una satisfacción de conciencia de haber cumplido con el deber.¹⁰⁵

Bosch recordava també la impossibilitat d'actuació del govern català al llarg dels primers mesos de la guerra pel control que les milícies exercien, però també afirmava que la tasca del govern del qual formà part a partir del juny de 1937 no podia ser criticada sense més:

La reconstrucción y pacificación de ánimos que realizó aquel gobierno hasta la llegada a Barcelona del gobierno de la República; la obra cultural; la labor de asistencia social; el orden público en todo aquello que podía hacerse; el saneamiento de la administración municipal y de las finanzas; la protesta constante contra el recorte de competencias por parte del gobierno central que lesionaba los intereses catalanes; la protesta contra los atropellos del SIM y las persecuciones injustas; contra las penas de muerte pronunciadas a la ligera y contra la actuación de los juzgados de guardia; el apoyo a las peticiones de indulto; el apoyo a las gestiones realizadas para el restablecimiento de la libertad de conciencia religiosa y de culto; el intento de retornar las casas a sus antiguos propietarios; el apoyo en la defensa del control de las prisiones que quería recabar el gobierno central; y la evacuación de intelectuales y de personas comprometidas.

Tant Bosch com Carles Pi i Sunyer posaren tots els seus esforços a intentar demostrar que el Govern de la Generalitat va fer tot el possible per gestionar de la millor forma els problemes derivats tant de la pressió dels diferents governs espanyols a partir de 1936 i, molt especialment, després dels Fets de Maig de 1937: «Tiene su último episodio en su lealtad a la República, que no fue correspondida por su último gobierno, el cual, sin razón ninguna, ejerció una verdadera dictadura en Cataluña, despreció su colaboración (que se había de-

105. AFCPS s/t. Carta de Bosch a Claudi Ametlla d'1 d'abril de 1940.

mostrado eficaz) tratando de someterla al régimen de un pueblo vasallo». Però, molt especialment, feren una distinció basada en conceptes de classe, entre el que per ells significava el poble català i els immigrants arribats d'altres contrades espanyoles, als quals culpaven de la major part dels problemes sorgits arran de l'aixecament militar del 1936. En la redacció dels informes al govern britànic mostraren la seva visió burgesa i catalanista del problema, assenyalant, per exemple, els autors dels assassinats, el saqueig i la destrucció dels edificis religiosos:

L'organització revolucionària anarquista FAI, formada principalment per gent enutjosa no catalana, immigrants de zones miserables de Múrcia i Almeria, va assaltar les presons. Allí van alliberar molts interns condemnats per delictes socials, juntament amb gàngsters i criminals. Altres s'hi van afegir, provinents dels baixos fons que hi ha a tots els ports.

Per ells van ser doncs els membres «del populatxo», les «bandes d'incendiàris formades per anarquistes armats», els responsables de les destruccions de les principals esglésies de Barcelona i les seves rodalies:

On hi havia una important i conflictiva població forastera (la majoria, provenint de Múrcia) [...] com Terrassa, Vic, Girona i Puigcerdà, van actuar amb violència i van aconseguir imposar-se com a líders dels comitès i les milícies [...] aquests comitès, reforçats amb els grups de La Torrassa i amb forasters, van sistematitzar la crema d'esglésies i van venjar-se de persones riques, propietaris de fàbriques, i també van perseguir i assassinar sacerdots.¹⁰⁶

Es més, creien fermament que la presència d'un alt contingent d'immigrants a Catalunya havia suposat la desestabilització demogràfica del territori i que aquesta mesura havia estat en realitat el resultat d'una política preconcebuda del govern de l'Estat per afèblir la voluntat i cohesió social dels catalans:

In order to understand fully the problem created by the CNT in Catalonia, one has to bear in mind another demographic problem. For years, but chiefly since about 1925, there took place a steady emigration from Aragon and

106. F. GRACIA i G. MUNILLA, (2011), p. 373-375.

the south-east of Spain into Catalonia. South-east Spain, chiefly in the region of Murcia, is a poor country, dry and barren, and following a very old natural route along the Mediterranean border, these people came to Catalonia in search of work, chiefly when dry seasons left their country without any crops. Besides these natural causes, this emigration was fostered as part of a deliberate plan by the Spanish authorities in Catalonia during the period of General Primo de Rivera, when the International Exhibition of Barcelona created a demand for more workers. The people from Murcia are usually very poor physical specimens, since for generations they have been underfed, and even develop typical diseases of their own such as trachoma. From the cultural point of view, most of them were illiterate, certain districts in Murcia having as much as 80 per cent of illiterates in the population [...] these workers having no technical skill could only undertake some types of manual labor, such as the opening of roads, working in mines, or odd jobs in factories which required no skill. The result of this situation was that they were kept in an inferior position to that of the Catalan skilled workers, and of course were paid lower wages [...] these two factors contributed to creating a sort of inferiority complex, which prepared their minds for becoming the easy prey of any anarchist propaganda. The result was that most of the active members of the FAI and the CNT in Catalonia were recruited from this emigrant populations, which had not had time to be assimilated by the Catalans.¹⁰⁷

Com a membres del govern de la Generalitat, continuaven creient la seva pròpia propaganda, que parlava d'un «oasi català» en la convulsa situació espanyola anterior al cop d'Estat. Una visió que no els permetia comprendre la veritable opinió del govern britànic respecte a la seva actuació política.

EL DESENCÍS

Cap a mitjan març de 1940, les famílies Bosch i Trueta deixaren de compartir casa en mudar-se aquests últims a una nova residència molt més propera a l'hospital en el qual treballava Trueta, anomenada Greycot, a Manor Road. Bosch, la seva esposa i els seus fills s'instal·laren en una pensió del número 12 de Bradmore Road a Oxford mentre esperaven trobar una nova casa més assequible. Els problemes augmentaren a causa d'una revisió de les responsabilitats

107. ANC. Fons Bosch Gimpera 66. Caixa 1. 2.14.1.

al llarg de la guerra i les quantitats que havien de percebre de les entitats creades pels governs a l'exili. I les picabaralles entre els exiliats eren a l'ordre del dia. Antoni Maria Sbert, per exemple, no va ser acceptat com a membre de la Unió de Professors Universitaris Espanyols que dirigia Gustavo Pittaluga en ser impugnada per Antoni Moles Caubet la seva condició de docent, en entendre que el seu nomenament com professor del Seminari d'Estudis Internacionals de la Universitat de Barcelona, que dirigí José Quero Morales, no era vàlid en haver-se produït durant l'etapa del Comissariat entre juliol de 1936 i setembre de 1937, és a dir, quan el Patronat havia cessat en les seves funcions arran de la revolta dels militars. Bosch s'indignà. I no només per la fal·làcia de voler negar l'ingrés a la UPUE a una persona que havia tingut responsabilitats directes sobre la Universitat com a conseller de Cultura, sinó també perquè la postura de Moles representava un atac directe a la seva tasca com rector-comissari nomenat per Ventura Gassol. Això el va fer redactar un nou informe per donar compte de totes les actuacions fetes al llarg del període citat per demostrar la validesa de les decisions: «dubto que el nostre país s'arribi mai a civilitzar, doncs ni a l'emigració la gent deposa els seus odis ni la seva ximpleria. No diguem els seus mètodes d'enveja i d'intriga. És molt desalentador, però és així».¹⁰⁸

Pocs dies després, Bosch llogà el que seria el seu darrer domicili a la Gran Bretanya, una petita casa al 336 de Woodstock Road, a Oxford. La marxa de la pensió i la nova renda que devia assumir no feren sinó agreujar els seus problemes econòmics. La pèrdua dels ingressos en acabar les classes a la Universitat i la no-renovació de les conferències dictades l'any anterior el van fer dependre casi exclusivament de les 24 lliures mensuals que rebia com subsidi d'exili. Bosch era conscient que no rebria més ajuts del Magdalen College: «la guerra ho absorbirà ara tot i a la Universitat sols continuaran en tota la seva intensitat les coses de medicina i de ciències, liquidant els estudiants d'humanitats després del primer examen elemental per enviar-los a l'exèrcit i restant sols les nenes que no aspiren més que al degree per ser secretàries».¹⁰⁹ L'angoixa pel futur va començar a passar-li factura. Creia que tots els sacrificis fets mantenint-se fidel a Catalunya i a la República potser no havien merescut la pena, ja que, segons creia ara, si s'hagués exiliat en esclatar la guerra el seu nom no s'hauria barrejat amb els dels polítics republicans i li hauria estat més fàcil aconseguir una posició acadèmica sòlida a la Gran

108. AFCPS s/t. Carta de Bosch a Carles Pi i Sunyer de 17 de març de 1940.

109. AFCPS s/t. Carta de Bosch a Carles Pi i Sunyer de 18 de març de 1940.

Bretanya aprofitant l'èxit dels cicles de conferències que pronuncià els anys 1936 i 1937, un càrrec similar al que ara tenia l'alemany Philip Jacobsthal, fugitiu del nazisme, aconseguit a principis de 1938 en els *colleges* de Merton, Magdalen i All-Souls, una solució que ara jutjava correctament com impossible. No s'enganyava: les portes de les universitats britàniques eren definitivament tancades per a ell.

Havia de cercar una sortida, i més quan la seva situació econòmica es degradà encara més el mes d'abril, en indicar-li Sbert des de París que era impossible augmentar la quantitat dels subsidis, tot i oferir-li un ajut puntual de 6.000 francs a canvi d'alguns articles d'opinió i de la reedició d'un antic treball sobre la prehistòria de Catalunya. Tot i que benvingudes, aquestes quantitats no resolien les seves finances. Paral·lelament, va rebre notícies de França relacionades amb la representació catalana a la Gran Bretanya, que havia de ser tractada en una reunió del Consell Nacional creat poc abans. Bosch, d'acord amb Pi i Sunyer, creia que s'havia de mantenir la presència dels catalans en els cercles més propers als nuclis del govern britànic per intentar influir en les decisions que aquesta administració pogués prendre respecte de la política interna d'Espanya tant a curt com a mig i llarg termini, ja que, com altres exiliats, començava a creure que la solució del problema espanyol i de les reivindicacions catalanes es veuria condicionat pel desenllaç de la guerra europea. A l'abril, Bosch s'entrevistà amb Edvard Beneš, president de la República txecoslovaca a l'exili, i amb William Atkinson, un funcionari britànic relacionat amb la gestió de la política amb Espanya i les decisions relatives al govern de Franco i, per això, vinculat al duc d'Alba.¹¹⁰ El resultat de les trobades va ser demolidor. Bosch comprovà de primera mà com, tot i els esforços de propaganda fets, els governs europeus no havien comprès en absolut l'actuació del govern de la Generalitat al llarg de la guerra, ni tan sols el que ara representava. Ben al contrari, la Generalitat era vista com una part de l'administració perifèrica de l'Estat i, per tant, responsable de les decisions adoptades pel govern de la República, i molt especialment dels crims comesos a la rereguarda republicana i de la influència dels comunistes en el govern. Ni la política ni la cultura catalanes existien com a fets diferencials pels diplomàtics europeus:

Tota la literatura històrica de Lluís Vives, de la constitució democràtica de Catalunya abans de la Carta Magna, de la cultura catalana fracassa si no s'explica perquè recarall vàrem tenir que patir a en Negrín. Mentre no els haguem aclarit

110. AFCPS s/t. Carta de Bosch a Carles Pi i Sunyer de 18 d'octubre de 1939.

això no farem res. Ens tindran a vós i a mi, a en Fabra o a en Pau Casals per gent excel·lent, la música catalana els agradarà molt com el paisatge o com l'arròs a la marinera (els que l'han conegut), però vós, jo, en Fabra i en Pau Casals serem sempre considerats com uns infeliços que tenim la desgràcia de ser ciutadans d'un país impossible i que no pintem res ni hem pintat res, perquè ens arrollaren.¹¹¹

I no només això, sinó que va creure entreveure com, per a molts governs europeus, la millor solució per a Espanya seria un retorn a la monarquia dels Borbons, amb una restauració precedida de la regència del duc d'Alba per eliminar les influències de falangistes i comunistes. És a dir, un retorn a l'estat centralista anterior a la proclamació de la República en el qual les aspiracions nacionals de Catalunya no serien reconegudes.¹¹²

La manca d'expectatives professionals i el desencís creixent per la política animaren Bosch a explorar la possibilitat d'emigrar a Amèrica. Pel que feia a la constitució del Consell Nacional a la Gran Bretanya, estimà que la representació podia ser perfectament assumida per Pi i Sunyer amb l'ajut de Batista i Roca,¹¹³ com de fet succeí. El Consell es constituí el 29 de juliol de 1940 al domicili londinenc de Batista, situat al barri de Golders Green, integrat per Pi i Sunyer, Batista i Roca, Josep Trueta, Fermí Vergés, Ramon Parera i el mateix Bosch, tot i que la seva adhesió era testimonial en haver decidit ja la seva marxa. El que s'arribaria a conèixer com a Consell de Londres s'havia començat a gestar a principi d'any a partir d'un informe elaborat per Pi i Sunyer amb el títol «Raport sobre l'actuació catalana a Anglaterra», que obtingué l'autorització de Companys per actuar com a delegat seu el 8 d'abril. Uns mesos després, la creació del Consell Nacional d'Euskadi el dia 11 de juliol i la proposta de Manuel de Irujo d'organitzar una estructura similar que representés els catalans per fer una acció conjunta davant el govern britànic, unit a les dificultats derivades per mantenir el contacte amb França arran de la invasió alemanya, decidiren Pi i Sunyer a fer el pas. El 5 de setembre se'n comunicà la constitució a les autoritats britàniques, indicant que només els catalans residents a la Gran Bretanya podien expressar-se amb llibertat i per aquest motiu assumien la representació de tots els refugiats, amb l'esperit de

111. AFCPS s/t. Carta de Bosch a Carles Pi i Sunyer de 27 d'abril de 1940.

112. AFCPS. Carta de Bosch a Pi i Sunyer de 18 d'octubre de 1939.

113. AFCPS s/t. Carta de Bosch a Carles Pi i Sunyer de 18 d'abril de 1940.

mantener el carácter de la continuidad de la personalidad de Cataluña no sólo desde el punto de vista de sus características nacionales, sino también de sus instituciones jurídicas y constitucionales, puesto que la Delegación que aquí funciona desde nuestra guerra no sólo ha continuado sino que se ha visto reforzada por la presencia de dos miembros del Gobierno de Cataluña,

raons que motivaven

constituir un Comité Nacional en Inglaterra que asumirá provisionalmente y desde el momento de su constitución las funciones de Consell Nacional de Catalunya, a reserva de que el día de mañana puedan integrarse los representantes de las colonias catalanas en las diferentes Repúblicas americanas y la representación de los catalanes que puedan salir de Francia.

Els impulsors consideraven legítima la seva iniciativa perquè hi figuraven entre els signants dos consellers del darrer govern de Companys, i per això Pi i Sunyer intentà convèncer Bosch de la necessitat de la seva presència a la Gran Bretanya en un moment en què la marxa de la guerra anava en contra de britànics i francesos, com una forma de mostrar la solidaritat en la lluita i el compromís dels catalans amb les idees de llibertat i democràcia. Pi volia comptar amb el suport de Bosch per les seves relacions amb membres de l'administració britànica, però al mateix temps era conscient que si no millorava la seva situació econòmica aviat ell també es veuria obligat a emigrar a Amèrica.

Bosch va prendre la decisió de marxar a principi de juny.¹¹⁴ El preocupaven molt especialment les conseqüències que podria tenir per la seva família una deriva encara més negativa de la guerra per als britànics; que Espanya arribés a entrar a la guerra al costat d'Alemanya, i que aleshores, pel seu origen espanyol, fossin considerats *enemy aliens*, detinguts i empresonats en un camp de detenció o internament, com ja havia passat en el cas del seu amic el prehistoriador alemany Gerhard Bersu, fugitiu dels nazis però confinat a l'illa de Man —«francamente, tras tener que estar aquí por culpa del enemigo común de Inglaterra y Cataluña, no me divierte la perspectiva de estar encerrado junto con los franquistas y los nazis»—, una perspectiva que els seus amics Denis Cowan i Isobel Henderson no estaven en disposició de poder evitar. Bosch actuà amb rapidesa i

114. AFCPS s/t. Carta de Bosch a Pi i Sunyer de 2 de juny de 1940.

sol·licità visats per a Colòmbia, seguint les indicacions d'Antoni Trias i Pujol,¹¹⁵ i envià la documentació necessària a París per obtenir els diners necessaris per al viatge. Bosch tramità l'ajut indicant com a possible destí els Estats Units, tot i que no hi disposava d'amics o familiars, però explicant que «se le ha ofrecido invitarle a series de conferencias por el Fine Arts Institute de la New-York University, para cuando terminen sus compromisos en Inglaterra». Pablo de Azcárate, antic ambaixador de la República a Londres, gestionà amb el SERE els fons necessaris per comprar els passatges de la família Bosch-García al vaixell *Rangitiki*, que devia sortir del port de Londres el 3 de juliol formant part d'un comboi amb direcció a Panamà amb escorta de la marina britànica. Bosch deixà Oxford després d'acomiar-se de Myres, Beazley, Kenyon, Hawkes i Kendrik, el qual encara pogué aconseguir un ajut de viatge de la Society for the Protection of Science and Learning.¹¹⁶ Sortiren tan de pressa que Bosch hagué d'encarregar a Pi i Sunyer la liquidació dels comptes pendents de la casa de Woodstock Road,¹¹⁷ i a Trueta que es fes càrrec de la minyona, Carmen Delgado, que quedà estretament vinculada a la família del metge.

Amb un equipatge reduït, on destacaven les caixes de llibres, Bosch i la seva família embarcaren. Gràcies als seus amics obtingué ràpidament del Home Office els permisos de sortida i l'1 de juliol ja eren al port de Londres, on passaren els tràmits duaners sense més entrebancs que la confiscació d'alguns papers personals i la seva llibreta d'adreces, plena de noms alemanys, documents que li serien retornats en part finalitzada la guerra.¹¹⁸ Però, malgrat les presses, l'ofensiva alemanya contra el trànsit marítim a la zona del Canal dificultà la formació del comboi i els passatgers van ser desembarcats el 8 de juliol i allotjats en diferents hotels de Londres fins a nova ordre. De fet, van romandre a la ciutat fins el dia 29, en què partiren en tren fins a Gourock, prop de Glasgow, a Escòcia, on es reorganitzà el comboi. Sortiren definitivament de les illes el 4 d'agost. El retard li permeté prendre part en la constitució del Consell, i així Bosch no va marxar cap a Amèrica sense expressar de nou la seva solidaritat amb Pi i Sunyer i el compromís amb la identitat política de Catalunya i la lluita per restablir un regim democràtic:

115. AFCPS s/t. Carta de Bosch a Carles Pi i Sunyer de 2 de juny de 1940.

116. P. BOSCH GIMPERA (1980), *Memòries*, Barcelona, Edicions 62, p. 314.

117. AFCPS s/t. Carta de Bosch a Carles Pi i Sunyer de 5 de juliol de 1940.

118. AFCPS s/t. Carta de Bosch a Carles Pi i Sunyer d'1 de juliol de 1940.

Fer-vos present com al seu president, la meva més incondicional adhesió i refermar-vos l'oferiment de col·laborar en les vostres tasques amb tot el meu entusiasme i bona voluntat en servei de la causa de Catalunya de la qual la sort dolorosa dels nostres amics a França ens ha fet de moment els representants. Que al nou Consell li escaigui la fortuna de poder realitzar la unitat dels catalans i de preparar la seva llibertat!¹¹⁹

Cinc dies després d'iniciat el viatge, el 13 d'agost, el president Companys va ser detingut a La Baule-les-Pins.

Annex I

Ships used as prison in the harbor of Barcelona

Until the central Government had organized his own prisons for people who had to be tried by the Courts of the State, non dependent from the Catalan Government, the central police used to bring his prisoners to the so-called Cárcel Modelo. The number of inmates being too great for its capacity and a bombardment having undamaged seriously it, the Director general of the «Sureté» of the central Government organized in the harbor of Barcelona a provisory prison using for that purpose two ships. Some of the inmates of the Cárcel Modelo were then moved to the ships, where they depended only from the central police, the Catalan Government having no jurisdiction at all upon them. The ships were still used as prisons until during the summer of 1938 the heavy bombardments of the harbor of Barcelona were great danger to them. As matter of fact one time a bomb fall very near the ships and caused some damage to them and some casualties had to be signaled among inmates and survellors. Then the prisoners were moved to several prisons of the central Government. In all this the Catalan Government had no intervention. The Catalan Government had never used ships as prisons, with the very exception of the first month of the war (July-august 1936). Then the revolted militaries were there keeper and court-martialed, during the time of the revolution, but immediately after the reestablishment of legal order, ships were no more used as prisons in Cata-

119. AFCPS s/t. Carta de Bosch a Carles Pi i Sunyer de 30 de juliol de 1940.

lonia until the Central Government after moving from Valencia organized the provisory prisons referred above.

Annex II

The Archaeology in Catalonia during the Spanish war

As a result of the revolution which followed the military raising of July 1936 the archaeological treasures of Catalonia were in great danger. No deliberate attack was ever made on the museums, but those archaeological objects which were in ruined churches, or in private collections of persons who had left the country or were under suspicion, with or without reason, of having taken part in the military plot, were sometimes in danger of being destroyed, or of being taken abroad by the revolutionary organizations. According to the Constitution of the Republic and the laws passed by the Catalan Parliament, it was the duty of the Catalan autonomous Government to take the necessary steps for the security of the artistic and archaeological inheritance of the country. The Catalan Government therefore took, from the very beginning, the necessary steps either to protect or to save all works of art. The organization already existing was made use of, and the new plans were soon completed, whereby everything connected with museums and the saving of archaeological objects was centralized in the hands of the Catalan «Excavation and Archaeological Service» and of the Director General of the Archaeological Museums of Catalonia, all under the jurisdiction of the Ministry of Education. Many decrees were issued for the better organization of the service, and all appropriate measures were taken for the protection of the works of art. All monuments, archaeological or artistic objects and excavation sites were at once put under the care and protection of the Catalan Government. In certain circumstances it was possible for the Director General of the Archaeological Museums to take over such objects compulsorily in order that better protection might be afforded them.

Later on when the danger of war brought direct menace to Catalonia, it was necessary to protect the museums against bombing and against other military operations. This situation led to the almost total evacuation of the museums, and the transport of their contents to depots situated in the country, far from any military objective. Many useful decisions were made, thanks to the Ministers of Education Srs. V. Gassol, A. M. Sbert and C. Pi-Sunyer and also to

the Director General of the Archaeological Museums Prof. P. Bosch-Gimpera, together with the technical staff of the Excavations Service, who were in charge of carrying out the steps decided upon. A complete report of the works done during 1936-1937 was issued in 1937 «Servei d'Excavacions i Arqueologia de Catalunya, Memòria 1936-1937» (Barcelona, 1937).

1) The protection of archaeological collections during the revolution.

Objects of archaeological interest were collected in some of the burned churches, chiefly in Santa Maria del Mar (roman sarcophagus), in Sant Just (Visigoth chaplet), in the church of Our Lady of Mercy (Byzantine chaplet) in Barcelona, as in the parish church of Sant Martí d'Empúries (Greek inscription and marble altar tables belonging to the beginning of the Middle Ages). The Cathedral of Barcelona remained intact during the troubles, but was thought wise to remove to the museums these two Visigoth chaplets. Many objects of interest in the folklore of Catalonia were removed from various churches in Barcelona and in the country, chiefly from the small hermitages. Roman inscriptions were removed from the walls of ruined churches and brought to the museums (from the parish churches of Badalona, Isona).

The following private collections were taken over and kept safely in the Museum of Barcelona: Garcia Faria (Barcelona), prehistoric objects; Simon (Barcelona), silver Iberian vases from the excavations of Tivissa; Albert (La Escala), greek pottery and roman objects from Emporion; Cazorro (Barcelona, greek vases; Güell (Barcelona), roman bronze head from Emporion; Amatller (Barcelona), roman-Christian sarcophagus and roman glasses; Ecclesiastical Seminary Museum of Barcelona, roman milestones, Visigoth chaplets; Macaya (Barcelona, roman glasses; Mateu (Barcelona and Campins), intaglios, oriental objects, greek terracotta's and greek vases, greek steles, roman sculptures, prehistoric finds from excavations in Majorca.

A large number of archaeological objects, taken over by local committees, could be brought into some of the local museums, chiefly those of Gerona (Greek objects from Emporion removed from the Diocesan Museum, roman mosaic with circus games from the Torre de Belloc), Tarragona, Vic, Manresa, Badalona, Reus, Sabadell and others. The collection Alsius (Paleolithic finds and neanderthaloid jaw of Banyoles) was kept safely in the municipality of Banyoles. The Museum of the Monastery of Montserrat (prehistoric collections, oriental archaeology) was from the very beginning protected by the Generalitat

so as the monastery and the precious library themselves. A valuable collection of Babylonian seals and tablets kept there was sent to Prof. Delaporte in the Louvre for its study, to be returned later to the Montserrat Museum.

II) Protection of Monuments and of excavation sites.

A number of measures were taken for the protection of monuments and excavation sites at Tarragona, Emporion, etc. Near Tarragona, an explosion damaged the roman Arch of Barà, which was restored by the Monuments and Archaeological Services and its surroundings improved by a diversion of the main road. In Tarragona the works undertaken by the Municipal Council in the grounds of the old Roman amphitheater gave an opportunity for further excavations. This made possible the drawing of plans of the old monument and it led to the discovery of important roman vaults under the remains of the flights of steps. The plans were made for the restoration of the Roman building in Tarragona called the «Pilatus Tower», where a rather ill-conditioned prison was housed; a new prison was going to be started in January 1939 by the Department of Justice of the Catalan Government. In Emporion, the excavations of the Roman town were continued until December 1936, as was also the building of the new local museum. Unhappily these works had to be discontinued later on and part of the fields where the excavations of the Roman town were in progress were damaged by the installation of an artillery battery for coast defense on the top of the hill. These circumstances made it necessary to remove to Barcelona the Roman mosaic representing the «Sacrifice of Iphigenia» which still was in its original place. The finds made there during the military works were collected in the local Emporion museum. Among other objects it is worth mentioning the polychrome stucco of a roman house, a beautiful statuette of a woman in a gown, and another roman statuette of a woman lying draped.

III) Protection against bombing and the evacuation of the Museums.

The work of enlarging the archaeological Museum of Barcelona, as well as the improving of other museums, was carried on for some time, but later the bombardments constituted such a danger that the work had to be stopped. It was considered best to pay particular attention to the protection of the collections, which were removed from their cases and taken in boxes to the safest possible places in every museum. Heavy exhibits, which were difficult to move, were covered with sandbags.

After the heavy bombardment of Barcelona in February 1938 and the beginning of the invasion of Catalonia, it was decided that fresh measures were necessary. Bombs had fallen on the museum of Reus, also near the walls of the museum in Barcelona and in the Christian necropolis of Tarragona, the building of its museum so as the archaeological museum of Barcelona having been damaged. Consequently, all the most important objects in the museums and other collections were taken to the north of Catalonia, where they were kept in depots organized by the Catalan Fine Arts Service. These depots were in large isolated country houses and in places far from any military objective. One of these depots was in a country house at Bescanó near Gerona, where the Christian sarcophagi from Tarragona were taken; another was at Mas Perxès in the village of Agullana, where the most of the archaeological collections of the Museums of Tarragona, Gerona, Solsona and Barcelona were taken, together with the libraries, archives and photographic collections of the museums. Some less important places from Tarragona museums were taken to the underground vaults of the Cathedral of Tarragona. The vaults of the Bishop Palace at Vic were also used to keep the collections of that town. When Catalonia was occupied by nationalist troops in January 1939, it was decided that in view of the transport difficulties affecting particularly the archaeological collections, no further steps should be taken beyond ensuring that the depots were kept in good condition, preparatory to handing over the artistic and archaeological treasures to the newcomers. At the last moment, however, the Central Government of the Republic decided to seize all the artistic and archaeological property of the Catalan people, together with the Prado pictures and other collections belonging to the Spanish State, and to take it to Geneva, handing it over to the Society of Nations. A part of the deposit of Mas Perxès at Agullana was removed. But the archaeological collections were in fact left at their places and the new Spanish Government could open the Archaeological Museum of Barcelona to the public the 3d august 1939.

In the ceremony of the opening of the Museum of Barcelona the facts of the collections was explained as follows: Sr. Martín Almagro, the new director said that the «red domination» had transformed the museum in a shelter against air raids and dispersed the collections and finally sent them to foreign countries. Sr. Lasso de la Vega, the representative of the Madrid Ministry of Education, said that thanks to the sword of the Caudillo the artistic treasures returned to the fatherland: they had been sent by the «reds» to foreign countries with the

«infamous» purpose of financial speculation (*La Vanguardia Española*, august 4th, 1939). The «*Bremer Nachrichten*» (august 6th, 1939) published: «Der Inhalt der Sammlungen war, wis in zahlreichen Fällen von den Bolschevisten ins ausland werschleppt worden». In a letter of the Director Sr. Almagro to an officer of the staff of the Louvre, he said: «Après mille péripeties, le Musée a été entièrement recupéré. Il fut envoyé à Genève de la frontière espagnole sans aucun motif qui le justifiait... Seulement la haine et la folie de ceux qui voulaient tout détruire pouvait expliquer cela». In the Museum there had been an air-raid shelter for the staff of the museum. Some of the officers, whose houses were destructed by nationalist bombs, had been staying in it. The shelter kept some valuables of the museum before its being evacuated and was visited by Sir Frederic Kenyon in august 1937.

Annex III

Memorandum to the Royal Institute of International Affairs presented by The Basque and Catalan delegates in London

In compliance with the national will of the Basque and Catalan peoples, as expressed in plebiscites, each country elected a President by democratic means, and in accordance with the constitutional laws in force during the Spanish Republic. The Presidents nominated and gave office to their respective Governments. These Governments, although now outside the territory of their jurisdiction, and residing in Paris, continue to enjoy the support of the immense majority of Catalans and Basques within and without both countries. Both Governments appointed delegates to represent them in several countries in Europe and America, and the London Delegations of both Governments have maintained uninterrupted relations with His Britannic Majesty's Government, to which they have presented Notes with respect to the Peninsular Civil War and also to the present conflict, their position in regard to the latter being officially declared to be in full support of the British and French Governments in their flight against totalitarianisms.

During the Peninsular Civil War, the Catalan and Basque Governments directed their attention to the problem of the future of the Peninsula when peace should come, both as regards its internal problems and its international relations. As the conflict developed, both Governments, being aware of the external and extremist influences, as well as the centralistic tendencies, which

were intervening in the war, favoured mediation by Great Britain and France to attain a permanent settlement compatible with Basque and Catalan sins and the interests of the Western Democracies. These views were expressed in the Notes referred to in paragraph 3. Developments in Spain since the end of the Civil War have only confirmed the fears of the Basque and Catalan Governments, as expressed in their Notes. It is still maintained that any proposal for a new order in the Spanish State, which is to fulfil its double function of design with the general problems and guaranteeing the interests of the Western Democracies in the Peninsula, must be of a permanent nature, and must, therefore be based upon an acknowledgement of the diverse national entities existing in the Iberian Peninsula.

The Basque and Catalans suggest that, at the present stage, it is only possible to put forward in broad outline some alternative plans for such a permanent solution, the basis of all of which would be to set up a number of states in the Peninsula, each with full sovereign rights. The Basques and Catalans believe that a satisfactory settlement might be sought along any of the following lines:

A. The grant of complete independence, as national states, to the Basque and Catalan peoples.

B. The formulas which are to be found in the traditions of the Peninsula itself.

C. A constitutional system modelled on the British Commonwealth of Nations.

D. A pact similar to that comprised in the organization of Little Entente 16/02/33 or the Balkan Entente 9/2/34.

E. The principles for the reorganization of Europe after the war, on some basis of closer collective co/operation or federation, as they might be applied to the Peninsula.

F. The basic ideals of liberty, democracy and justice, and the right of every nation, great and small, to live its can life as defined by the Governments of the Western Democracies and their war sin.

The attitude of the Governments of Catalonia and Euzkadi is conditioned by the obligation to maintain the sovereign personalities of their countries, and to put forward such solutions as would make this sovereignty effective, with no other limitations than those which both countries, represented by their legitimate Governments, could freely accept. In practice, their attitude must be determined by circumstances of each case and the actions of other parties concerned.

In order further to amplify the points raised in these notes, the following appendices are attached,

- A. An historical/political description of the Peninsular peoples.
- B. An outline of the economic problems of the Peninsular peoples.
- C. A review of the international implications in the future political settlement of the Peninsula.
- D. A suggestion for a Peninsular Pact.
- E. A statement of the national will for liberty of the people of Catalonia.
- F. A statement of the national will for liberty of the people of Euzkadi.

APPENDIX A.

AN HISTORICAL/POLITICAL DESCRIPTION OF THE PENINSULAR PEOPLES

Spain is not a National State

The problem of fundamental importance for the consolidation of a regime is whether there exists, in fact, a national State to which it may be applied, since, if there is no national State, the question is not one of regime. For can the problem be solved by applying any system of government, however worthy and suitable, to a non/existent national entity. In a nationally unified country, problems of similar character may be met by a single mode of procedure, as in the case of regime. Where there are different nations, with a variety of minds and problems, a different procedure is required for each.

Spain is not one, but a collection of countries. By its geographical position, between two continents and two seas, the Iberian Peninsula has continually suffered invasions, which have not been assimilated. This is the reason for the persistence within the Peninsula of widely differing, and even opposing, national types. The last President of the Spanish Republic, Sr. Azaña, forecast the achievement of national unity with the success of the Republican policy. General Franco proclaimed this same ideal as the object of the war which he has won. Some historians identify national unity with what the Spaniards call The War of Independence, the campaign against Napoleon, others, with the reign of the Catholic sovereigns. But the best proof that there is no such national unity is that all who have won a victory, attained power, or brought about a new political orientation, from the Gothic kings to Primo de Rivera and Franco, not excepting the Austrians,

Bourbons, constitutionalists and republicans, have always proclaimed national unity as their first aim.

The succession of races which have occupied the Peninsula is well known. Aborigines, Pyreneans or Basques, Iberians and Celts. The Greeks, Phoenicians and Carthaginians had settlements on the Mediterranean coast. The Romans ruled the country for seven centuries, later the Goths and Swabians, Arabs and Berbers, invaded the Peninsula. What is less well understood is the variety of descendents left by these peoples, and their influence upon the characters of the Peninsular peoples, as shown by their diverse institutions and civic genius. The forge in which the Castilian peoples were formed into a distinctive type was the 800 year battle against the Arabs and Berbers, which Spanish classical literature calls the War of Reconquest, and modern historians the Civil War. This struggle occupied Castile during the Middle Ages, the creative period of Europe. This religious/political war was hard fought, on the one side by the Christianised and Romanised aboriginal races, which had incorporated in their being the Germanic principles and blood of the barbarians, and on the other by the Arabs and African Mohammedans. These latter, like the Goths before them, had by the end of the conflict been incorporated into the stream of life, blood and culture of the Peninsular peoples. The Catalans, on the other hand, ended their wars with the Moors earlier, and soon began expansion over the Mediterranean.

II. The Peninsular peoples

Castille

For many people the essence of Spain is Castille. Whenever Spain as a State is mentioned, they understand Castille. During the reign of the House of Austria, the different kingdoms were united under one king, while retaining their separate parliaments and governments. With the opening of the Modern Age, the unsuccessful efforts to impose political unity in the Peninsula began to appear, and the history of Spain thereafter tends to be that of Castille. The Castilian language has become the Spanish language. The overruling national spirit is the imperialism of Castille. The colonies, with rare exceptions, became dominated politically and economically by Castille. The Catalans, since they were considered foreigners, were not allowed to settle or trade with them on

pain of death. In Naples and the Mediterranean, Castille replaced Catalonia. It was the armies of Castille from which son of the other nationalistic were executed which fought in Flanders. In America, the banner of Castille is hoisted high. Hernan Cortés, Pizarro, Almagro and Valdivia, are exponents of the spirit of Castille, cavalier, dominating, harsh and imperial. The ships which Hernan Cortés burnt in Mexico, like the fires in which the Inquisition punished errors of thought, illuminated the strong race, the imperial spirit of Castille. Intolerant, anti/liberal, ambitious and conquering, Castille signifies and embraces the Germanic heritage of the Goths. These were the Castilians who in the war against the Moors, Arabs and Africans, gave Castile its name. On the dominions of the King of Castille, the sun never set.

Catalonia

Catalonia is a Mediterranean country. Her origins go back to the Carolingian Empire. She was then the Hispanic Mark, or the buffer state which offered protection to the frontier with Spain. Spain, in those days, being the territory occupied by the Arabs. Later she became independent and re/conquered the Balearic Islands and Valencia from the Arabs. She soon ended her war with the Moors, and, as a country of merchants and sailors, turned her back on the Peninsula and became a Mediterranean Power. For three centuries, she was engaged in cultural, economic and political expansion in that zone. Sicily, Naples and Sardinia became possessions of the Catalan kings, and a Catalan Duchy of Athens existed for almost a century. This expansion over the Mediterranean, round which medieval European civilization was centred, reminds one on a such smaller scale of the future expansion of the British Empire, in which political organization followed trade and economic interests.

The Catalan language, connected with Provençal and others of southern France, produced a rich literature. Catalan was the first Romance language in which works on philosophy and science, as well as novels, were written in the thirteenth century. Few countries possess such an interesting collection of medieval parliamentary speeches. Her legal spirit appeared in the *Consolat de Mar*, a medieval compilation which still forms the basis of modern maritime law, while the two compilations of Canonical Law and the Roman Catholic Church are both the work of two Catalans, St. Raymond of Penyafort and Cardinal Vives. Her democratic character was revealed chiefly in the institution of Parliament,

one of the earliest in Europe. Her political genius was shown at its best in the confederation she set up together with Valencia, the Balearic Islands and Aragon. The Catalan/speaking countries were closely connected, and all through the Middle Ages they forced the kings, on their secession, to swear to preserve their unity.

After the Catalan King, Ferdinand, married Isabella, the Castilian Queen, Catalonia was not satisfied with this monarchical union with Castille, in spite of her Parliament and Government being intact. The Spanish kings tried very often to encroach upon her liberties and bring her under the common laws of Castille. During the reign of Philip IV, the War of Separation took place, in which Catalonia received help from France. However, it was not until later, with Philip V, the first Bourbon king, that Catalonia, Valencia and the Balearic lost their liberties. The process of unification with Castille was continued during the nineteenth century, with a long series of laws successively abolishing the Catalan money and laws, and trying to interfere with the laws of property and the organization of the family. None of these measures succeeded in diminishing the national characteristics of the Catalans, but helped to strengthen their national revival.

Euskadi

The Basque nation is the only race indigenous to the Peninsula. It was not Romanized, nor conquered by the Goths or the Arabs. The Basques speak their own language, which is the most ancient in Europe. They are a nation of seamen—they reached the shores of America before Columbus, and in Juan Sebastian Elcano, were the first to sail round the world—fishermen, businessmen and missionaries.

The Basques, under the sceptre of Navarre, took part in the Great Crusade. They did not accept the Inquisition. Ministers of religion were prohibited from taking part in politics to prevent coercion of the citizen's conscience. Before the sixteenth century their religious tolerance enabled Jewish and Mohammedan groups to be included within the Basque regime, and allowed their collaboration in affairs common to all creeds, such as public morality and the White Slave Traffic. The Cathedral of Tudela still preserves the Conference Hall in which the religious leaders of the Christians, Jews and the Mohammedans met together for this purpose. In the twelfth century, prior to the Magna Charta, the motto

of the «Infanzones» (knights) was «Pro libertate Parria, gens libera sit» (the free citizen within the free state; individual rights guaranteed by national liberty). The defence of constitutional liberty was already, in the Middle Ages, opposing Royal mandates contravening the resolutions of the Cortes, with this formula: «It is obeyed, but it is not fulfilled». Each citizen was guaranteed the right of appeal, since, if no other means was open to him, he could use the «ratonera» (a special letterbox) to bring his written petition to his notice of any of the State authorities, it being forwarded officially by the public notary. There was also the fundamental precept, according to which the rights of the individual could only be suspended by a resolution of the Cortes de Navarra.

In social organization there were such provisions as the eight-hour day (Orders of Tudela); collective, combined with individual, ownership, as in agricultural undertakings under the motto «here nothing belongs to anyone, and regulating is for all» (Bardenas, Navarra); the laws regulating free navigation (Marine Consulate of Bilbao); and the organization of the fishing industry under a co-operative system, in which capital and labour combined in a profit-sharing enterprise (Associations of Bermeo, Lequeitio, Ondarroa, Motrico, Guetaria and Fuenterrabia). On ascending the throne, the sovereigns swore before the tree of Gernika, in the Parliament House, to keep the «fueros». In Navarra, the knights used this formula when proclaiming the king: «We, who were each one of us your equal, and together avail more than you, we proclaim you king, so that you say fulfil and make fulfilled our laws». Democracy was a live force in the political regime of Euskadi.

Galicia

Galicia, peopled by the Celts and later occupied by the Swabians, was for a short time under Arab dominion. Its language, differing from Castillian, and its civic genius went far beyond its present frontiers to give life to a Portuguese nation, the only one which succeeded in maintaining its independence against Castille. A centre of international civilisation, as a consequence of the pilgrimages to the grave of St. James the apostle, Galicia has produced a fine literature, which was already flourishing when in Castille there were only the castles of the Gothic lords, since the lands were as yet under Arab rule. Castilian lyric poetry is reacted in Galician influence. The Castilian king, Alphons X (the Wise), was still writing in Galician in the thirteenth century.

Galicia was the first victim of Castilian oppression. In the fourteenth century she was denied representation in the Castilian Cortes, the seat being granted to the Castilian City of Zamora. When the Catholic kings decreed the expulsion of the Jews and Moors from the Levante (Mediterranean Spain), Galician contingents were torn from their own lands, as the Poles are to-day, to repopulate the evacuated areas. Without violent ethnical, linguistic or geographical ties, Galicia might form an integral part of Portugal. An autonomous Galicia, within part without the Portuguese State, would be one solution to the problems of this part of the Iberian Peninsula. If Spain is Castilla, Galicia is not Spain.

Andalucía

Andalucía, although a region of Castille and Castilian-speaking, is a country with a mixture of an old indigenous civilisation and typical oriental culture, full of sun, colour and superstition. It maintains its Arab heritage in race, character, culture, art, monuments and civic genius, in opposition to the Germanic feeling of Castille. An Andalucian flag had in recent years been adopted, and efforts were being made to ousting a statute of autonomy. The President of the Autonomous Committee of Andalucía, Don Blas Infante, a revered and famous lawyer, was shot as «separatist» by General Franco's troops in 1936, as well as the poet García Lorca, the most illustrious representative of the new Andalucian poetry and culture.

III. The Policy of Castille

Spain, therefore, is neither a shingle whole, nor is it even united. Castille, Catalonia, Euzkadi and Galicia are living realities, each with its own language, character, institutions, history, culture and race. It is impossible to base a regime upon a refusal to acknowledge the substantial differences between these nationalities. It is a mistaken task, which is implacably pursued by Castille, to attain unity by enclosing these nations within provincial compartments of its Empire. Thus, no system of government can be established upon the political ascendance of a State which throughout history has been the cause of disruption. The unification of Spain by violence, which is the political aim of Castille, developed by the Catholic sovereigns, the Austrians, the Bourbons, and now by

Franco, is an aberration, contrary to natural laws, and will never form the basis of an enduring regime, since it ignores the true and lasting national realities of the Iberian Peninsula.

Under the Catholic sovereigns during the sixteenth and seventeenth centuries, the Peninsula, like the British Empire, was a community of free nations, united by the Crown, but independent as regards their own governments. On ascending the throne, the kings sword to guard the *Fueros* (Comunidad Federal Peninsular - Federated Peninsular Community). But the Spanish kings did not honour their promise. It is the policy of Castille to overthrows the free constitutions of the Peninsular Peoples. It would be unjust to throw the entire responsibility for the present chaotic condition of Spain upon General Franco. He is merely the instrument of Castilian policy, which in the Spanish Falange has once more revealed in Germanic inspiration. The Republic attempted to solve the problem by means of statutes of autonomy. Those of Catalonia and the Basque Country were already in force; the Galician statute was approved; and others for Andalucía and Valencia were under consideration. General Franco has revoked them. But the peoples are still there, demanding their rights. The political unification of Spain through Castille has broken down.

There is in Peninsula a living example of Castille's failure to obtain unity, namely Portugal. Portugal would never have made a move for the complete disinheritance of Galicia, Euzkadi or Catalonia. Castille's policy of oppression has produced between the two countries a tradition of antagonism, masked to-day by superficial diplomatic formulas, which do not, however, hide the misgiving with which Portugal always views –with very good reason– the possibility of a strongly armed Castille. Attempts are sometimes made to justify a policy of imperialism on the pretext that it would result in economic benefits to the peoples colonised, in exchange for their loss of liberty. But the policy of Castille has not brought any such benefits to the Peninsular Peoples to comparative for breaking the historic political pacts which guaranteed their freedom. Castille prevented the Catalans from immigrating to America. The Bourbons had to abandon this policy, as the Castilians failed to organise the economic development of America, which was confined to the search of Catalans settle and trade with America was an attempt at rational colonization. This step was taken after the attempts to suppress the Peninsular Nationalities, and after the incapacity of the Castilians under the Hapsburgs, had lost them a glorious chance of building a great and prosperous nation, and had in the seventeenth century submerged the Peninsula in utter misery. The rise

of a new prosperity in the eighteenth century was due mostly to foreign kings and ministers, and to the economic capacity of the Catalans and Basques, as is also the case with recent attempts to bring Spain into line with the Industrial Revolution.

Take the river Ebro, which was navigated by the Greeks, Carthaginians, Romans and Catalans. The Basques —«The General Councils of Guipuzcoa»— during the eighteenth century repeatedly attempted to join the Cantabrian Sea to the Mediterranean by cutting a canal from the Ebro to the Bay of Biscay. Three proposals were set aside. Castille, which at that time was the prophet of «imperial» unity, could not grasp the importance of the sea, or its problems. The Ebro, little by little, has become just one among other rivers in which the indolence of governments has made it impossible to carry out work called for by their natural position, and necessary to the progress of peoples and the increase of their wealth. Enterprises such as making the Ebro and other rivers navigable; building a tunnel under the Straits of Gibraltar; the economic organization of Spanish Morocco; commenting upon a solid basis the relations with Portugal demented both by geography any convenience; and developing with the Spanish-speaking American peoples a spiritual affinity free from the shadow of imperialism by which General Franco himself closes the doors of that continent —such could be great undertakings which could canalise intelligent, affective and loyal collaboration into a common enterprise, upon the basis of the liberty of the peoples, without the enforced imposition by one race of one language, one religion and one imperial policy.

IV. The Restoration of Spain

For Spain to achieve a stable and lasting regime, it is essential to regenerate her, to develop the various national entities there, and to along the Peninsular Peoples, once again masters at their destinies, to establish of their own free will the bonds of their community. Although it may appear a paradox, it is necessary to disunite Spain —the Spain of to-day— as the only way by which her component parts, denuded of prejudices and free for the oppression of the present time, may decide their own destinies and realise the nature of the ties resulting from their geographical position, their economic interests, and the political convenience or international order.

The problem, therefore, is merely one of the regeneration of Spain, adapting her regime to the necessities of the present time. It is not necessary to look outside the Peninsula, but only to study its history, in order to be guided infallibly

to this policy, as the only one constitutionally and authentically Peninsular, and based on respect for the different nationalities and on democratic traditions, no strong in medieval Spain, as in other European countries. Britain has succeeded in bringing such a regime to security within her Empire, a true community of free nations, associated by their common link with the British Crown.

In conclusion, any policy is bound to fail which, from within or without the Peninsula, plans to consolidate a regime born of a military proclamation and representing the traditional oppression of Castille, which was the cause of the instability of the various regimes net up in the Peninsula. When each of the Peninsular Nationalities had self-government, the constant unsettling friction in their relations could disappear, along with the dangerous encroachment of the internal problems of one upon these of the others. Each nationality is best equipped to solve its own internal economic, social and political problems.

APPENDIX B.

AN OUTLINE OF THE ECONOMIC PROBLEMS OF THE PENINSULAR PEOPLES

It is worth considering the Peninsular problem in relation to economic realities. These also teach us that it is not possible to reach a solid and permanent settlement of the Peninsula without taking into account the national entities. An analytical study of the economic life of the Peninsula points to the same conclusions as are reached in the political field. The large central area, the high plateau of Castille, is characterised, apart from the mining districts, by an agrarian economy based on «extensive» cultivation, i. e. vast latifundia left fallow every second year, and wide areas of pasture land. In the peripheral countries a different economic type is found, characterised by «intensive cultivation», i. e. the farming of several crops from the same piece of land every year, and the raising of crops for export, such as oranges, potatoes, wine and oil. This economic type is complemented in Catalonia and the Basque Country by a vigorous industrial life. It is this combination of agriculture and industry, together with the importing of raw materials and the export of agricultural products and manufactured goods, that asked the Basque and Catalan regions the most important from the point of view of trade and shipping. These countries have reached a higher level of economic development than the other countries of the Spanish State. They bear the largest share in agricultural exports, in industrial production and in foreign trade.

In face of this incontrovertible fact, Castille could only give it an interpretation in accordance with her uniformity political conceptions. The interpretations, however, are often mutually contradictory. The theory most commonly advanced in that the economic development of the Catalans and Basques has been attained at the expense of the rest of the Peninsular. When we consider that Castille, with her all Peninsular Peoples, and that no advantage or privilege was ever given to the Catalans or the Basques at the expense of the other citizens, the weakness of this argument is obvious. The vigorous economic life of Catalonia and Euzkadi is not due to official favour, but only to the traditional hard work and enterprise of the inhabitants. Castille has stated that her «magnanimity and kindness» will not let her permit Euzkadi and Catalonia to establish their own independent states, since stable basis. This view, however, is not supported by economists. Mr. J. M. Keynes, for instance, during the Civil War wrote in the «New Statesman and Nation»: «The British and French governments, out of regard both to their own and to the general interest, must demand an immediate armistice in Spain and a negotiated peace on the bases of the independence of Catalonia and the Basque Provinces».

Since the Castilian politicians themselves realised that their argument was unsound, they evolved another, absolutely contradictory to the first: since the Basque Country and Catalonia are more vigorous, wealthier, and economically more advanced than the rest of the Peninsula, Castille needs them and cannot live without them; the present political relationship cannot be altered without bridging about the economic collapse of the Spanish State. It is worth pausing to analyse this doctrine. Nobody thinks of denying law economic relationships between the Catalan and Basque Countries on the one hand, and the Castilian countries on the other. There is a natural exchange of products between them, which is to their natural advantage. Nobody wishes to destroy this relationship. In putting forward political plans for a solution which would give to all the Peninsular nationalities the right to rule themselves, agreements are implied in order to ensure a continuance of economic and financial relations. This very economic relationship, established through traditional usage and mutual convenience, is locked upon as one of the strongest and most permanent foundations for the new regime. On the other hand, no regime can endure which pretends to establish itself upon the economic strength of the Catalan and Basque Countries, while denying them the right to live as free peoples.

Not only among the inhabitants of those countries, but among all intelligent foreigners who have studied the Peninsular problems, it is now be-

ginning to be realised that this community of nations cannot be a working reality without Basque and Catalan economic co-operation, freely agreed upon. Any solution based, on the one hand, on the claim to the wealth of these nations, and, at the same time, on the right to persecute them, would be unnatural, subversive and only temporary. If the Castellians need the Catalans and the Basques, it seems only fair to give them the respect that is their due. The Catalan and Basque Countries can, as is the case to-day, be kept in subjection by force but the suppression of their development will affect the economic life of the Peninsula. If they are allowed free development, they will strive to overthrow the rule of tyranny, as they have done repeatedly throughout history.

The wealth which the Spanish Empire derived from America stultified in the Castellians the impulse to develop the natural resources of their own country. Hence there is still ample room for work and economic development in Castille, if only the Castellians would make up their minds to it. The Catalans and Basques would always be ready to offer their co-operation, particularly in connection with new irrigation works, agricultural development, new lines of communication and mining. The only possible solution in the economic field is the same as is out forward in the political field, respect for the national personalities of Catalonia and Euzkadi within the framework of a Peninsular organization which might regulate their interrelations.

A solution of this character would have still another advantage that of allowing the integration of the Peninsular group of nations into the general economic organization of Europe. It seems clear already that in the new Europe after the war, some economic agreement must be reached to rationalise international trade. The Peninsular group of nations cannot be left out of it. If they have come to an agreement among themselves in their economic relations, this agreement will represent an adequate means of embedding the Peninsula into the general European organization, the more so since Peninsular economy is based on the expansionist economies of the Basques and Catalans, to whom foreign trade, both exports and imports, is of paramount importance. A Peninsular economy conducted with the spirit and activity of the Basques and Catalans will never fall into the toils of a narrow autarchy, but will always demand contacts with the outside world. The ideas expressed in the above lines, which if desired may be further expanded and illustrated with documents and statistics, give rise to the following conclusions:

That from the economic point of view, the only solution of the Peninsular problem which may be described as a permanent settlement, is one based on the right of the nationalists to rule themselves.

That any solution which would mean decadence in the economic life of Catalonia and the Basque Country would inevitably bring about an immediate decadence in the economic life of the Peninsular community of nations.

On the other hand, the economic development of these countries to meet their own needs would bring about a flourishing economic life throughout the Peninsula.

On both the economic and political planes, Catalonia and Euzkadi represent the most suitable elements in the Peninsula to develop economic relations abroad and to reach economic agreement with the rest of Europe.

APPENDIX C.

A REVIEW OF THE INTERNATIONAL IMPLICATIONS IN THE FUTURE POLITICAL SETTLEMENT OF THE PENINSULA

A Peninsular settlement based on the different nationalities would have favourable repercussions on vital international problems. On account of the geographical position of the Peninsula, connecting two continents and dividing two seas, many parts of the present Spanish State are important internationally. In the same way as the Germans, to suit their plans, have impressed upon the present rulers the importance of a strongly unified and centralised Spain, it is submitted that a settlement along the lines suggested here will be the one most likely to guarantee the interests of the Western Democracies.

The Pyrenees

The Pyrenees form a frontier with France which has never proved an insurmountable barrier, especially at the ends, which lie in Basque and Catalan territory, and which afford passes suitable for large armies to cross. In recent centuries, wars between Spain and France have been conducted through these passes and over Catalan and Basque soil, in spite of the desire of the inhabitants to live at peace with France. It is in their interest, therefore, that peaceful relations should be established across the border. The Basques, enjoying freedom up to very recent time, have always acted as a sort of buffer state between France

and Spain. On some occasions they have even renamed neutral, and allowed French armies to pass through to Spain.

In past centuries it was the constant policy of the French rulers, whenever they felt themselves threatened by an invasion from the Peninsula, to try to set up a free Catalonia as a sort of buffer state. Charlemagne set up a free Country in the south of the Pyrenees, at the frontier with Spain, the Hispanic Mark, in order to avoid a repetition of the Arab invasions into France. Much later, during the wars between the French and Spanish kings of the House of Austria, it was the policy of Richelieu to help the Catalans in their struggles for independence against Spain, and in this he had the firm support of Cromwell (Succession War, Queen Anne). The sane policy was followed by Napoleon on the advice of Talleyrand, when, at the time of the Peninsular War, he set up a free government in Catalonia.

During the recent civil war, books and newspaper articles appeared in Germany and Italy, insisting on the necessity of Franco's possessing Catalonia, since it gave him a hold on the entire line of the Pyrenees and the French frontier. The Pyrenean frontier, which, since Napoleon's time, has ceased to cause France any anxiety, may possibly do so again. It is widely known that General Franco is now building a line of fortifications there. The nuisance value of this territory in relation to France was more than once broadly hinted at in writings mentioned above. A Peninsular settlement such as is advocated here would help to make the Pyrenees a peaceful frontier for France. Broadly speaking, the whole of the Pyrenees lie on Basque or Catalan territory, since it is not only a question of the frontier line coming within their present administrative boundaries, but also of the other central parts, where lie the watersheds sending rivers into Catalan or Basque territory. Apart from this central part of the frontier, where geographical conditions make communication very difficult, the fact raisins that at both ends of the mountain range, where the most accessible passes are located, the territory is clearly Catalan or Basque.

The Mediterranean

France needs the maintenance of a free passage across the Mediterranean to her North African Empire. Great Britain also needs a free Mediterranean for her communications with the Near East and India, by way of the Suez Canal, and to keep up her political prestige in the Balkans, the Near East and the Asi-

atic world. A Peninsular settlement which tended to change the Iberian Peninsula from an aggressive, imperialistic power to one friendly to the democracies would help to remove tension in the Mediterranean. If the Basques and Catalans obtained political influence in the councils of the Peninsular countries, they could help not only with their advice but also through their geographical position. The Catalan countries have a long Mediterranean coastline, extending from the Pyrenees to the south near Cartagena, and representing well over half of the Mediterranean coastline of the Peninsula. The most eastern point is in the north, in Catalonia, and the Catalan islands of Majorca, Minorca and Ibiza form a valuable outpost eastwards into the sea. In the north, the Bay of Roses provides an admirable naval and air base near the French frontier, and only a few miles from the French Port Vendres. The Ebro estuary and the Bay of San Carles de la Rapita are other ex (...) is no need to emphasise to any Englishmen the importance of Port Mahon and Minorca in naval strategy, and the strong naval base of Cartagena is just at the southern extremity of Catalan territory. By linking up these bases in any way—in the quadrangle of Roses, Cartagena, Ebro, Port Mahon, or the triangle of Roses, Ebro, Port Mahon—there would result a defensive and offensive system which shows clearly the strategic value of the Catalan coasts and islands in the Western Mediterranean.

Thus the Catalan countries, forming one of the boundaries of western Mediterranean, with outposts in the middle of it, provide on the one hand, protection for the north-and-south communications between France and North Africa, and on the other cover the northern flank of the main west-to-east route. The Catalan strip of land along the eastern coast of the Peninsula provides a sort of land bridge connecting France with North Africa. It would be an easy matter to make the railway line of international gauge and run it from the Pyrenees down to the southern limit of Catalan territory, so that the crossing to Africa would be made much shorter. The problem of the Balearic Island in connection with the settlement of the Mediterranean after the war is also worth considering in detail. Recent events have shown the dangers of allowing these Islands to be used as naval or air bases by powers unfriendly to the Western Democracies. On the other hand, it would be difficult in modern times to take such rigorous measures as were taken by this country after the War of the Spanish Succession. But if the Islands are kept connected with the other Catalan countries, and it is assured that they are linked by friendly ties with Great Britain, this country will have an indirect approach to the Balearic Islands.

Another important aspect presents itself when we combine the Pyrenean and Mediterranean factors. The Germans in their geo-political study of the Peninsula have not forgotten the potential importance of Catalonia should the French project of the Canal des Deux Mers, running from Bordeaux to Sette, be realised. This would mean the opening of a short cut for big ships from the Mediterranean to the Atlantic, not far from the English coast. The Catalan and Basque Countries would therefore be, as it were, outposts at the ends of the canal. Similar considerations apply to others projects such as reopening the Ebro river to navigation, as was done in old times - a project which would pre (...) Catalans, and, in time, another short out between the Cantabrian and the Mediterranean.

The Atlantic

The importance of the Cantabrian coasts in the north of the Peninsula is obvious. The fact that the Basques, by tradition friendly to the Democracies, would set up a state of their own there, would once more give a very favourable basis for friendly relations with France and Great Britain. Galicia, in the north-west corner of the Peninsula, is in a similar position, but there is an added importance in the character of her coastline, full of deep indentations like fiords. These provide shelter, which has proved very effective in both European wars, for unfriendly ships and submarines. Galicia looks for friendly relations to the Atlantic and other Celtic countries rather than to Castille, and in particular, she maintains strong ties of friendship with Portugal. Galicia is therefore invaluable for the maintenance of friendly relations between Portugal and the other Peninsular countries. In fact, she may be a very useful instrument in inducing Portugal to enter a pact with the other Peninsular states.

The Straits of Gibraltar

With the coasts of Morocco and Andalucía in her possession, Spain exerts a predominant influence on both sides of the Straits of Gibraltar. Falangist Spain has now, under foreign inspiration, revived artificial claims to Gibraltar, which have no public support. These imperialistic designs are of Castillian but not Andalucía origin. A rise policy would be to help Andalucía out of her lethargy; she would develop and renew her connections with North Africa and the Arab world, and would thus become another factor for appeasement, at the entrance to the Mediterranean.

Morocco

The present position of Spain in Morocco is laid down by international agreements, and therefore cannot be altered without the consent of the other signatories. But it senses that one of the essential conditions for the new regime in Morocco would be to change the present military occupation –which has been one of the causes of the growth of the militarism and imperialism of Castillian Spain– into an enterprise for opening up the country and developing its economic resources. Since so far all the Peninsular countries under Castillian rule have contributed with sea-power and money to State effort in North Africa, it seems fair that all should have a share in the economic development of Morocco.

Portugal

The importance of Portugal to the Peninsula in international relations cannot be overestimated. Her policy follows two main lines: to prevent the existence of any sources of trouble in the rest of the Peninsula that might influence Portuguese internal affairs; and to discourage excessively nationalistic ambitions in Castillian Spain, which might therefore welcome freedom of Portugal. She will therefore welcome any weakening of Castillian imperialistic power, and the liberation of the other nationalities, with all of whom she may find herself in agreement on many point. Under present conditions, of course, Portugal will never agree to join a common state of federation with Spain. But if Galicia and the Basque and Catalan countries should regain their own governments, Portugal might considerer joining with them in a Peninsular alliance. In that case, Great Britain, through her old ally, would have another avenue of approach into the councils of the Peninsular countries.

Influence in South America

The Iberian Peninsula has many ethnical, historical, linguistic and cultural links with the South American republics. The present programme of the Falangists, however, advocating a unification of spirit and power with these republics, has not improved the relations between them. Although the Catalans, Basques and Galicians, as foreigners, were not allowed to settle in or trade with America in the days of the Spanish Empire, since the ban was lifted at the end of

the eighteenth century, a large number of them have settled there and enjoy a high degree of influence. The setting up of a commonwealth of nations in the Peninsula would have a highly beneficial influence in South America. It would on the one hand remove any suspicion of Spanish interference, and on the other, in the absence of all sources of friction. Families of Catalan, Basque and Galician origin would be able to promote friendship between the Peninsula and South America.

General Influence on International Relations

With the end of the war and the victory of the Democracies, a new organization of Europe would be required to guarantee security for everybody, a free flow of trade, and freedom from aggression. It is possibly too early to forecast the exact nature of the international or super-national links that will connect the different European countries, but it already seems to be established that the new European order will have to be based on a new spirit of co-operation and mutual interest. A peninsular settlement based on the agreement of the different nationalities will provide a spirit, and the methods, in that part of Europe that will harmonise with the common spirit of the Continent. The linking-up of the Peninsula with Europe will be made much easier under these conditions. Even before the war certain European states were jointed in regional pacts, such as the Little Entente, and the Balkan and Oslo groups; and a similar arrangement may be reached in the Peninsula.

It is also easy to foresee that after the war the Allies will expect every country to take up a very unequivocal and friendly attitude towards them. The influence of the Galicians, Catalans and Basques in the Peninsula will always be a guarantee for a policy of friendship towards the Democracies. The conclusion we reach is that the organisation of the peninsula on the basis of her different nationalities is more than a Peninsular problem, and has a profound bearing upon general European problem.

APPENDIX D.

A SUGGESTION FOR A PENINSULAR PACT

It has been mentioned that one of the possible solutions for a permanent settlement in the Peninsula would be the application of a pact similar to the Fact of Organization of the Little Entente or the Balkan Entente, with all the

necessary adaptations to ensure its efficiency and workability. A broad outline of this scheme is given in the following paragraphs. As in all the other schemes, the starting point would be to set up various sovereign States. They would be: Galician, Basque, Catalan (including Catalonia, Valencia and the Balearic Islands), Castillian (including the remaining countries).

The Castillian countries, on account of their great regional differences – Andalusía in particular has a character all its own – ought to enjoy some form of autonomy. The four sovereign States could all be members of the League of Nations or any other international or European body that should come into existence after the war. Taking into account their common interests in the economic field and foreign affairs, all these States should enter a Peninsular Pact.

Purposes of this Pact might be: (a) Mutual pledge to respect each other's independence, frontiers and governments; (b) The peaceful solution of any differences between them by arbitration; (c) The creation of a permanent Peninsular Council as the co-ordinating and directing organ of the policy in common of the Peninsular States.

The Ministers of the relevant departments in the various Cabinets, such as Foreign Affairs, Economy and Defence, or their delegates, should become members of the Council. The Council should meet periodically, say every three months, and its decisions must be unanimous. The Council would ensure a common line of policy in the foreign relations of these States. Another aim of the Council would be the co-ordination of the economic interests of these States, whether among themselves or in their relations with other States. These should be a permanent secretariat representing the Peninsular Council. The Peninsular Council should be empowered to establish other stable temporary organs or committees to study and advice upon special problems under its jurisdiction. The entry of Portugal into the pact might be possible to have two balanced groups of population in the Peninsula.

APPENDIX E.

A STATEMENT OF THE NATIONAL WILL FOR LIBERTY OF THE PEOPLE OF CATALONIA

Some such plan as is outlined in the accompanying pages would have the full support of the vast majority of Catalans at home and abroad. This may be proved by the following facts:

In 1907 the «Solidaritat catalana» movement, which included all the Catalan parties from the Traditionalists to the Republicans, was set affect, in order to obtain an autonomous government. Out of 44 seats in parliament, 41 were won by members of this movement.

Since then, the Catalan nationalist parties have obtained the largest majority of the Catalan seats in Parliament at all the elections.

In 1923, a plebiscite for autonomy was held in all the municipalities in Catalonia. The result was that 1.046 out of the 1.072 Municipal Councils, representing 99 per cent of the populations, voted in favour of autonomy.

On April 14th, 1931, the Catalan Republic, federated with Spanish Republic, was proclaimed in Barcelona. Then it was decided that the relations between the two political entities should be regulated by a Statute of Autonomy, which was approved first by vote of the Catalan people, and later passed by the Republican Cortes.

The results of the plebiscite for autonomy held on August 3rd, 1931, were as follows: Out of the total electorate of 792.574; 595,205 voted «yes» and 3.206 «no». Thus 75 per cent of the total electorate voted in favour of autonomy, and only 0,5 per cent against it. It must be remembered that women did not have the vote. In spite of that, a petition for autonomy was spontaneously signed by 382.111 Catalan women.

The results of the various elections held in Catalonia since the beginning of the Republic are given in the accompanying table. It must be borne in mind that most of the votes obtained by the defeated parties, such the Lliga Catalana, were also in favour of self-government. The only people opposed to it were the Royalists, who of course are a negligible force in Catalonia, as in obvious from the election returns.

Since the Spanish war, the mistakes of Dr. Negrin's Cabinet in handling Catalan affairs, the experiences of the refugees in the French concentration camps and the action of the Francoist authorities against Catalonia –her people, culture and wealth- the national feeling of the Catalans has become much stronger, and tendencies towards solutions of a much more radical character then that outlined here are growing every day.

PERE BOSCH GIMPERA. L'EXILI BRITÀNIC (1939-1940)

Parties in favour Catalan National Freedom	General Elections 28.6.31. (Span- ish Cortes)	Elections Catalan Parliament. November 1932	General Elec- tions 19.11.33 (Spanish Cortes)	General Elec- tions 16.2.36 (Spanish Cortes)
Esquerra Republicana	394.674	238.000	455.221	705.664 (Left Front)
Lliga Catalana	87.815	146.900	414.842	486.810 (Right Front)
Republican Socialist Coali- tion	22.880			
Acció Catalana	35.671	43.500	86.083	
Radical Republicans (Spanish Republic)	72.762	26.700	53.620	
Left Federals	20.312			
Communists (Trotskyists)	7.907		20.373	
Communists (Stalinists)	312		3.471	
Total	624.333	455.100	1.033.610	1.192.474
Against Catalan National Freedom				
Coalition of Spanish Right parties Traditi- onalists, Roya- lists, etc.		6.200	34.012	

APPENDIX F.

A STATEMENT OF THE NATIONAL WILL FOR LIBERTY
OF THE PEOPLE OF EUZKADI

Throughout history, the national spirit of independence of the Basques has been the flag flown by every municipality, village and community, whenever Castille, in pursuit of its policy of domination, has attempted to abrogate the liberties national renaissance have taken different forms, and have been supported by the various parties belonging to the country's political forces: *Requetés*, Basque Nationalists (Democrats), and Left parties. Each of these parties in turn has put forward a programme for regaining the establishment of the liberties of the Basque Countries, divergences of political outlook finding a common denominator in the desire for freedom and the return of the traditional «*Fueros*» (historic Constitutions). Until 1839, the Basques preserved their independence. In that year, money was minted for the last time with the bust of «*Ferdinandus III Rex Navarre*» (Ferdinand VII of Castille). At the same time, the customs dividing the fiscal dominions of the Basque lands and Castille censed; the Cortes (Navarrese Parliament) and the Juntas Generales (Basque Parliaments) –the depositaries of their sovereignty– were silenced and their executive powers replaced by the Civil Governors and Tribunals of Justice, appointed in Madrid.

Since that year, the national spirit has continued to simmer, although taking different forms of expression. In the latter part of the nineteenth century, several movements developed in Navarra for the restoration of the «*foral*» (self-governing) life of the country, among them the «*Asociación Euskera*» and «*Lauburu*» (The Union of Gupuzcoa, Vizcaya, Navarra and Alava). In 1924, there was a proposal to hold a National Congress for Autonomy in Gernika, but it never crushed the idea. But the basic principles of autonomy had already been laid down, and the Society of Basque Studies was charged with the task of drafting the text of a Statute. Therefore, when the Republic was established in 1931, the clauses of a suitable Statute had been drawn up with the collaboration of every party, and with slight modifications, these became the definitive text of the Statute of Autonomy which was approved by the Republican Cortes.

After a number of meetings of the Municipalities of Euzkadi, 354 town councils representing (...) voted in favour of Home Rule. All the various political forces in the Basque Country made a declaration of the liberty of the Coun-

try, their differences being solely in the interpretation and the extent of the liberty to be claimed. The Traditionalists are in favour of the re-establishment of the «fueros» (commonwealth system); the Basque Nationalists (democrats) went full national sovereignty; and the parties of the Left, a federal formula. But all supported autonomy in the plebiscites which took place in November 1935, when 94 per cent of the total electorate voted for Home Rule.

Whenever there has been a democratic constitution in Spain, the Basques have sent their representatives to the Cortes, and all the Parties, and the Members elected, have had to include in their programmes, as their first aim, the return of all national rights, without exception. This principle has been the basic and unanimous ideal of the people during the last century. The Basque Country has, through history, spread the ideals of democracy and liberty throughout the world, their principal emigration being towards the newly-founded South American Republics, in whose development they have taken such a prominent part. Several heads of State in these countries are of Basque origin. The President of the Argentine Republic, Sr. Pellegrini, who is not a Basque, affirms in the preface to «Basque Emigration 1910», that «the Basques are the aristocracy of Buenos Aires», which was founded by the Basque, Garay. Basque emigrants and their descendants, accounting to many hundreds of thousands are in all the Americas, and numerous colonies of Basques have been established, especially in the Argentine, where 90 deputies and senators are of Basque origin, and the Basque colony comprises a million and a half Argentine citizens. In U. S. A., there is the example of the State of Nevada, where entire villages are populated by Basques, who down to the third American-born generation, maintain their Basque language and culture. Many thousands of Basques are still in exile in France, where they are at the service of France, in the auxiliary sections of the army and in the front.

The establishment of any regime in the Peninsula which would render justice to the tradition of their country would be assured to the wholehearted, and practically unanimous, support of Basque nationals both inside and outside Euzkadi. The administration of the Basque Government; their judicial system and public organisation; their humanitarian attitude and activities during the Civil War, and their care of their people in exile, have increased their supporters, and earned for them the respect of other countries, expressed in the words of the Rt.Hon. Anthony Eden, when Foreign Secretary, who said: «If I had to choose in Spain, I believe that the Basque Government would more closely represent our form of government».